SPROGETS VISNE BLOMSTER

FORTSÆTTELSE AF

„VANSKABNINGER I DET NORSKE SPROG“

AF

Dr. Hjalmar Falk

KRISTIANIA
J. W. CAPPELENS FORLAG
1895

A
114

Julius E. Olson

Jan. 1896.

SPROGETS VISNE BLOMSTER

FORTSÆTTELSE AF

„VANSKABNINGER I DET NORSKE SPROG“

AF

Dr. Hjalmar Falk

KRISTIANIA
J. W. CAPPELENS FORLAG
1895

KRISTIANIA — CENTRALTRYKKERIET.

FORORD.

Den bevægelse i retning af sprogrensning hvis fornemste talsmand hos os er hr. overlærer K. Knutsen, har i den sidste tid tat ny fart. En stor skare af forfattere og skolemænd bestræber sig nu for at skrive vort sprog saa norsk som muligt. Utvilsomt indeholder vor skrift og tale et overordentlig stort antal uheldige laan fra tysken, barbariske misdannelser som skjæmmer foredraget. Disse gjælder det imidlertid at studere i deres oprindelse og udvikling, og paa dette omraade mangler der i høi grad forarbeider: vor dansk-norske sprogform er altfor lidet videnskabelig bearbeidet. Fremforalt gjælder dette talemaaderne, hvor forvildelsen for hvert aar synes at gribe mere om sig, idet gjennem «slang»-sproget talrige germanismer, hvis uklarhed ofte synes deres eneste anbefaling, sniger sig ind i literaturen. Jeg har derfor troet at gjøre et nyttigt arbeide ved at forsøge en populær fremstilling af dette emne.

Forfatteren.

Ogsaa
oprin-
sende
skriv-
kan

eiske
g, er
r de
e og
Hen-
rtro,
vne
t af
ige,
om
ied
om
løs
ia-

af
r.
er
er
7.
ı:
lt
t
t
l

Kapitel I.

Forklaring af fordunklede billeder.

Saasnart bevidstheden vaagner i et menneske, fængsles dets sanser af udenverdenens foreteelser; paa dem gjør det sine første iagttagelser. Langsomt udvikler der sig nu en trang og evne til at forbinde disse, aanden frigjør sig fra de enkelte indtryk og hæver sig over dem. Men hvor skulde det nyfødte aandsliv hente udtryk for sine tanker uden fra den udenverden som har vakt det, og hvis fænomener danner dets grundindhold? Selv efterat den menneskelige aand er naad saa vidt, at den har gjort sig selv til hovedmaalet for sine spekulationer, er den henvist til at laane sine billeder fra den sanselige natur. Dette er den store analogi mellem den aandelige og den materielle verden.

I overensstemmelse med dette grundforhold viser ogsaa etymologien, eller videnskaben om ordenes oprindelse, at alle sprogets abstrakte eller oversanselige begreber er udgaat fra konkrete, haandgribelige og anskuelige urforestillinger. Alle tankens fostre havde fra først af kjød og blod, kun den stadige slid paa begreberne har ligesom presset saften af dem og gjort dem matte og afblegede. Forbindelsen mellem den materielle grund-

betydning og den afledede aandelige mening brydes, billedet ophører at være levende. Forsaavidt som denne udvikling i retning af usanselighed og uanskuelighed ogsaa er en formindskelse af sprogets poesi, betegner den afgjort et tab, — et tab som skyldes den menneskelige aands skrøbelighed: glemselen, som i sprogene spiller saa stor en rolle, — et tab endelig som ikke helt ud erstattes af den større rummelighed som begreberne ved denne løsriven efterhaanden kan erhverve sig.

Jeg skal anskueliggjøre denne proces ved et par eksempler, og begynder da med det mest elementære af aandelige begreber: forstanden. At **forstaa** vil egentlig ikke sie andet end at bli staaende, stanse — denne betydning har tysk verstehen endnu i lidt ældre literatur —, nemlig for at undersøge noget; det ensbetydende engelske understand betegnede fra først af at stille sig hen under noget, nemlig for at betragte det nøie; ligedan med græsk ἐπίσταμαι, stiller mig hen til = forstaar. At **understaa sig til noget** betyr ordret at stille sig hen under en ting, nemlig for at «paata sig» den. At **besidde** noget er egentlig at sidde paa det, ganske som latinsk possideo, engelsk possess. At **opsætte** er et billede hentet fra brugsgjenstande som man foreløbig sætter op paa hylden (jfr. tysk aufschieben, aufstecken, an den Nagel hängen). At **ophøre** er egentlig at høre eller lytte op fra arbeidet; at **adlyde** er at lytte til (jfr. tysk gehorchen).

Ved slige enkelte ord føles nu virkningen af den menneskelige erindrings ufuldkommenhed, der som en jernhaard nødvendigheds lov behersker sprogenes historie, ikke synderlig sterkt. Man tænker slet ikke paa, at disse abstrakte udtryk engang har været haandgribelige. Først ved de egentlige talemaader er følelsen af at der dog bag dem maa skjule sig et billede, i regelen mere levende,

idet allerede formen hyppig antyder et saadant. Ogsaa er det her af langt større betydning at kjende oprindelsen, idet man ellers lettelig forledes til en upassende eller ganske feilagtig anvendelse, ligesom disse omskrivningers egentlige bestemmelse paa anden vis ikke kan opfyldes.

De billedlige vendinger, hvormed de europæiske sprog har vist en stedse stigende lyst til at berige sig, er nemlig netop bestemte til at danne en erstatning for de direkte udtryk som ved langvarig brug er blit forslidte og farveløse. De vil gjenindføre billedsproget i talen. Hentede fra livets mangfoldige gjøremaal, fra tro og overtro, skikke og sagn, bærer de i sig en malende kraft og evne til at fremkalde idéassociationer som gir talen noget af poesiens friskhed. Saa meget mere er det at beklage, naar disse dagligtalens blomster mister sin duft og ligesom i presset tilstand — med afskaaren rod — slæbes med af vanen. Mod en saadan mekanisk anvendelse, som gjør det omskrevne udtryk til en noget nær betydningsløs ordprunk, er der et botemiddel: det at studere talemaadernes oprindelse.

Lige til denne dag har man ved forklaringen af dunkle ordtak med forkjærlighed holdt sig til *anekdoter*. Unegtelig er der en række af talemaader som stammer direkte fra en eller anden fabel eller myte, eventyr eller legende. Jeg har nævnt endel saadanne i «Vansk.» s. 17. Et nyt eksempel er **at nære en slange ved sin barm:** en af Æsops fabler fortæller, hvorledes en landmand fandt en stivfrossen øgle og puttede den ind i sin barm for at varme den; men ikke før kom der liv i dyret, før det stak sin velgjører ihjel. Ligedan med det bevingede ord **skomager, bliv ved din læst:** den berømte græske maler Apelles, som levede paa Aleksander den stores tid, ud-

stillede engang et maleri; en skomager dadlede noget ved en af sandalerne, og Apelles rettede feilen; men da nu skomageren ogsaa begyndte at kritisere andre ting, afviste maleren ham med de nævnte ord («ne sutor supra crepidam»). At **udsaa dragesæd** (d. e. volde splid) henviser til myten om dragen som Cadmus fældede, og af hvis udsaade tænder fremspirede bevæbnede mænd, hvilke dræbte hinanden paa fem nær. Udtrykket **syvsover** betegner egentlig en af de syv sovere som efter legenden flygtede ind i en bjerghule ved Efesus under kristenforfølgelsen i 251 og sov der lige til aar 447, da den gjenmurede hule tilfældigvis atter aabnedes. Fra eventyret om Tommeliden, som stjal risens støvler og undkom i dem, stammer udtrykket **syvmilsstøvler.** Her er imidlertid overalt tale om vidt udbredte og berømte fortællinger, hvis kvintessens er samlet i talemaaden. Om den store masse af de udtryk hvortil man har søgt opløsningen i en eller anden anekdote knyttet til mer eller mindre bekjendte personligheder, gjælder det at historien ved nærmere undersøgelse viser sig dels at forudsætte vedkommende ordtaks tilværelse, dels ligefrem at være opfundet til sammes forklaring. Ved de mere udbredte og folkelige vendinger er denslags tydninger altid at betragte med mistroens skjærpede blik. Jeg skal dog nævne en gjængs talemaade som synes at ha historisk oprindelse: **komme i grevens tid,** hvilket i Norge og Sverige vil sie at komme i en heldig stund, men i Danmark har den stik modsatte betydning. Grunden synes at være den, at i Danmark «greven» betegner grev Christopher af Oldenburg («Grevens feide») eller grev Geert, i Norge, Sverige og Finland derimod den yngre grev Per Brahe, statholder i Finland.

En anden afvei er overdrivelsen af *den rent literære*

eftervisning: det at et bevinget ord for første gang optræder i literaturen i denne eller hin bog, er dog intet tilstrækkeligt bevis for at sammes forfatter ogsaa er udtrykkets skaber; man har her som overalt at undersøge, om ikke vendingen kan ha flydt af mere almindelige og naturlige kilder. Paa denne afvei har navnlig tyskeren Büchmann i sine «Geflügelte Worte» flittig vandret, og jeg kan kun beklage. at jeg selv i «Vansk.» s. 16 i flere tilfælder har fulgt i hans vildledende fodspor. **At danse efter ens pibe** er sikkert ikke dannet efter Matth. 11, 17, — dette fremgaar bl. a. af tysken, som ved siden af «nach jemandes Pfeife tanzen müssen» ogsaa kjender «nach jemandes Geige tanzen müssen». Billedet er ganske naturligt og af samme art som det der stikker i udtrykket «toneangivende kredse» og «stikke piben i sæk» (tysk: die Pfeife im Sack halten; egentlig om den saakaldte sækkepibe, som endnu findes i Skotland og bestaar af en lædersæk med tilhørende pibe). **Jeg har hørt en fugl synge derom** (tysk: ich habe ein Vögelchen davon singen hören) har vistnok heller ikke noget at gjøre med Præd. 10, 20; ti ogsaa ellers nævnes talende fugle, og tyskerne har udtrykket «die Spatzen erzählen sich's auf den Dächern» om et meget udbredt rygte. Endnu urimeligere er det at talemaaden **komme paa en grøn gren** (tysk: auf einen grünen Zweig kommen) skal henvise til Job 15, 32: «hans gren skal ikke grønnes». Den naturligste fortolkning er denne: ha det som en fugl paa en grøn gren (jfr. som en ko i en grøn eng).[1]) Muligens

[1]) «Grøn» kan i oldnorsk betyde god, tjenlig; tysk jem. grün sein = være en huld. Denne betydning foreligger i udtrykkene: sætte sig ved ens grønne side (setze dich an meine grüne Seite), lægge sig paa sit grønne øre, gjøre sine hoser grønne hos en. Grønt er jo haabets farve.

har gamle retsudtryk som «den dürren Baum reiten», om at bli hængt, spillet ind, saa vor talemaade er dannet i bevidst modsætning hertil (jfr. domsformlen: «man soll ihn an den dürren Baum henken, denn er ist des grünen nicht wert»; Grimm, Rechtsaltertümer s. 682). Naturligvis er mange udtryk fra Bibelen af gaat over i den almindelige tale som staaende fraser; men disse citater er altid ordrette, ikke af en afledet form, saaledes som forudsat af Büchmann ved hans udledninger. Jeg har paa det anførte sted af «Vansk.» nævnt endel saadanne utvilsomt bibelske vendinger; her skal endnu tilføies et par. **Sætte en laas for munden,** og: **mine læber er forseglede** skriver sig fra Jesu Sirach 22, 32: «O, at jeg kunde lægge en laas for min mund og trykke et fast segl for mine læber». **«Jeg vasker (tor) mine hænder i uskyldighed»** sa David (Salme 26, 6), og Pilatus før Kristi domfældelse. **Krethi og plethi,** om et blandet selskab, var egentlig Davids livvagt; krethi var skarprettere, plethi løbere. Ogsaa fra andre litterære kilder er ganske enkeltvis citater blit populære. Et saadant er: **glimre ved sin fraværelse,** som er hentet fra Chénier's tragedie Tibère («Brutus et Cassius brillaient par leur absence»): Chénier har atter laant fra Tacitus (Annaler 3, sidste kap.). Endvidere udtrykket: **hvad (fanden) vilde du paa den galei,** komme paa galeien, som stammer fra Molière's komedie Les Fourberies de Scapin, hvor det otte gange heder, og vel at merke uden den overførte betydning (hvorfor bragte du dig i den knibe?): Que diable allait - il faire dans cette galère? Ligesom i dette tilfælde citatet i folkemunde efterhaanden har faat en afledet og mere almen form, saaledes finder vi ogsaa ellers en og anden gang, at berømte bøger har git anledning til opkomsten af et ordtak, som kunde tjene som overskrift over

en episode deraf. Saaledes er **fægte med veirmøller** hentet fra Cervantes's berømte roman Don Quijote, hvorfra ogsaa udtrykket «ridder af den bedrøvelige skikkelse» og andre literære vendinger er tat. **Kulsviertro** (tysk: Köhlerglaube), for blind tro, henviser til en fortælling som gjennem et af Luthers skrifter har opnaad berømthed i literaturen. **At kjøbe katten i sækken** synes i og for sig et lidet rimeligt billede, da man ialfald nu for tiden sjelden kjøber dette dyr. Dette er vel ogsaa grunden til at de praktiske englændere har forandret talemaaden til: to buy a pig in a poke. Ogsaa tyskerne sier: das Schwein im Sacke kaufen, ved siden af: die Katze etc. Paa fransk derimod altid: acheter chat en poche. Og denne form er ogsaa den oprindelige, ifald det er rigtigt at vendingen skriver sig fra Till Uglspil, som syr en kat ind i et hareskind, putter den i en sæk og sælger den for en hare.

Den eneste videnskabelige maade at studere talemaaderne paa, er den historiske forskning. Mangen en skarpsindig og tiltalende forhaands-gjætning viser sig at være en lygtemand, naar historiens klare lys kastes over emnet. Det viser sig da saa ofte, at den opfatning som fra nutidens standpunkt fremstiller sig som den mest nærliggende, kun skyldes en senere tids forglemmelse af den oprindelige mening.

Til gamle *overtroiske forestillinger*, som i nutiden dels helt er uddøde dels kun har holdt sig hist og her, henviser en række ord og vendinger. Saadanne er: gusten, elveblæst, ellevild, gal, kyse, fortrylle, bytting (= tosk), gaa ud af sit gode skind (tysk: aus der Haut fahren), være ude af sig selv (ausser sich sein); om disse har jeg talt i «Vansk.» Efter gammelgermansk folketro kunde alverne berøve

folk forstanden: jfr. ellevild (egentl. gjort afsindig af alverne), ældre tysk elbisch i samme betydning, engelsk alfin = daare, o. a. De tænktes ofte om natten at ride paa den sovendes bryst, hvorunder denne plagedes af ængstelige drømme; derfor heder mareridt i Tyskland Alpdrücken, og man sier: «mir fiel ein Alp vom Herzen» i samme betydning som: «mir fiel ein Stein vom Herzen», naar man er blit befriet for en stor bekymring. I kristelig tid blev alverne som andre væsener fra den hedenske mytologi erklæret for dæmoner, og saaledes falder der lys over udtrykket **jeg mener fanden rider dig,** hvilket sies til den som synes forstyrret i hodet (tysk: reitet dich der Teufel?). Af fremragende interesse er de to vendinger **afskjære ens livstraad** og **slukke ens livslys** (tysk: einem das Lebenslicht ausblasen), hvilke begge henviser til den gamle nornetro. Begyndelsen af første digt om Helge Hundingsbane skildrer nornernes komme til gaarden hvor Helge fødes. De væver skjæbnens traade for hans fremtidige liv. De er tre i tallet. Efterat de har bestemt ham til at bli en berømt hersker og den bedste blandt fyrster, slynger den ene af dem sin traad mod nord, hvorfra alt ondt kommer: derfra, heder det, kom ogsaa kongssønnens og hans elskedes sorg. En lignende fremstilling af de tre norners virksomhed kommer tilorde i Nornagests þáttr. Ved Nornagests fødsel var nornerne nærværende. De to af dem skjænker barnet en lykkelig fremtid, den tredie, som blev tilsidesat for de øvrige, bestemmer, at det ikke skal leve længere end det kjærtelys varede som brændte over dets vugge. Moren iler nu med at slukke lyset. Disse fortællinger staar i den nærmeste forbindelse med det klassiske sagn om Meleager. Denne tro paa de tre hellige møer som er tilstede ved

hvert menneskes fødsel og spinder dets livstraad, har holdt sig ned igjennem tiderne. Barselskvinderne blotede dem for at skaffe sig en let fødsel. I svartebøgerne optræder de tre norner omdannede til tre himmelske jomfruer, og det heder om dem i en hekseformular for morsyge: «Tre søstre | kom fra østen | og reiste til vesten. | Den ene batt, | den anden vatt, | den tredie satte moren | i sin forrige stand igjen.» Over hele landet er det fremdeles almindelig skik, at naboerne bringer barselskvinden et fad med grød. Denne grød, som paa Færøerne kaldes «nornegrød» og af lapperne »sarakkagrød«, var oprindelig et offer til nornerne. Udtrykket **kalde tillive** (tysk: ins Leben rufen, engelsk: call to life) er udgaat fra den gamle tro, at et dødt menneske kunde «kaldes tilbage til livet.» «Genkalding» nævntes i Danmark et menneske som ved venners graad (det saakaldte «genskrig») opvaktes fra de døde; de var da underlige og duede intet, indtil de snart efter atter hensov. At de efterlevendes graad og klage volder den afdøde smerte og tvinger ham til at vende tilbage til verden, ialfald som gjenganger, er en i gamle nordiske sagn og sange hyppig forekommende forestilling.[1]) Jfr. gammeldansk: græde til live,

[1]) Saaledes kommer Helge Hundingsbane fra Valhal til den sørgende Sigrun, hvem han tiltaler saaledes: «Ene volder du, Sigrun, at Helge er besprængt med blod. Du græder om natten de bitre taarer, og hver af dem falder paa mit bryst som isnende blodsdraabe fyldt med smerte.» Og i folkevisen om Aage og Else, som viser berøring med det nævnte eddakvad, siger den fra graven kommende elsker:

> «For hver en gang du græder for mig,
> din hu er mod,
> da er min kiste forinden fuld
> med levret blod.

igengræde, igienkalde; eksempel paa den figurlige brug er: «meenendis mere nytteligt at være den gamle religion at igenkalle end nogen ny at anstiffte.» Udtrykket **ha et ondt øie til en** beror paa den tro at øiet har magt til at skade (forhekse); denne overtro blev fra Grækenland og Italien af udbredt over hele Europa. Efter vore gamle sagaer troddes tryllekyndige at ha slig kraft i sine øine, at de ved det blotte blik kunde døve sverd, bringe jorden til at skjælve og svide græsset, gjøre sine fiender vanvittige af rædsel, og andre ting. Slige troldmænd gjaldt det at overraske sovende og faa trukket en belg over halsen paa dem. **Det sætter ondt blod** (tysk: das macht böses Blut, fransk: cela fait de mauvais sang) beror paa den tro at ondt blod er skyld i sindets bitterhed, sygdomme, o. a. ondt. Endnu idag anvender jo kvaksalvere saakaldte «blodrensende midler» mod sygelige tilstande, — i nutidens medicin spiller de ingen rolle. Fra middelalderens astrologi kommer udtrykkene **ha en høi stjerne hos en,** ulykkesstjerne, hans stjerne er i dalen. Efter en gammel orientalsk (navnlig kaldæisk og arabisk) overtro, som i middelalderen ogsaa vandt indgang i Europa, raadede stjernerne for den menneskelige skjæbne;

For oven ved mit hovedgjærd
staar græsset grønt,
for neden ved mine fødder
med slanger omspændt.

Men hver en gang du kvæder,
din hu er glad,
da er min grav forinden omhængt
med rosensblad.»

I visen »Moderen under mulde« bringer de efterlevende smaabørns graad moren til at vende tilbage til jorden fra himmerig (dette motiv er benyttet i skuespillet Svend Dyrings Hus af H. Hertz).

af stjernernes stilling ved menneskets fødsel spaaddes dets fremtid («stille ens horoskop»); «ens stjerne» er den som i fødselsøieblikket er høist paa himlen. **At ha en ræv, en skjælm bag øret** maa sees i forbindelse med de tyske talemaader: es hinter den Ohren haben, es dick (faust-dick, knüppeldick) hinter den Ohren haben, i ældre tid ogsaa: er hat viel Flöhe hinter den Ohren, videre: den Schelm, den Schalk im Nacken haben, hvilke alle betegner at være slu, hinterlistig. Oprindelig har man vistnok ved udtrykket «skjælm» tænkt paa et virkeligt dæmonisk væsen: oldnorsk skelmir = djævel. At dette væsen anbringes bag øret, hænger vel sammen med den folkelige forestilling at sterkt fremstaaende ører eller sterkt udviklede øreknuder tyder paa forslagenhed. Ved ordene **det nøs jeg paa** udtaler man en bekræftelse af det sagte, eller en forvisning om at det vil gaa i opfyldelse. Dette stammer fra en gammel tro, som allerede omtales i Odysséen: «Mærker du ei, at min søn har nyst til ordet jeg talte? Nu vil det sikkerlig ske, etc.» Ganske anderledes er at bedømme de euphemistiske vendinger: ich will dir etwas niesen (husten), it is not to be sneezed at (d. e. ikke at foragte; sl. lat. oppedere alicui). Udtrykket **søndagsbarn** stammer fra den tro, at børn fødte paa en søndag var lykkebørn, begavede med forstand og fremsyn (tysk: Sonntagskind). **Krokodilletaarer** skyldes en gammel tradition, som har faat udtryk i verset:

> «Naar krokodillen ynksomst græder,
> den allersnarest folk opæder.»

Ældre tiders ***sæder og skikke*** har afsat talrige spor i sproget i form af dunkle ordtak. Saaledes den staaende formel **faa, gi kurven** (tysk: einen Korb bekommen). Nærmere det oprindelige staar ældre dansk «falde igen-

nem korven» = faa afslag (ved beilen), t. eks. beylede til hende, men hun slog op med hannem oc gaff hannem en bundløs kurff, som hand slap igiennem; jfr. plattysk: dorch den korf vallen. Udtrykket forklares af en gammel skik, som vel nærmest har hørt hjemme i ridderkredse: Jomfruen hængte ud fra sit vindu for den forsmaaede frier en kurv med saa svag bund, at han maatte falde gjennem, naar kurven droges op (saa t. eks. i Virgilius's eventyr, som ogsaa er behandlet i en islandsk rime). Dengang var nemlig omgangen mellem unge mænd og kvinder ikke saa fri som nu, frieren maatte besøge sin tilbedte i hemmelighed og mørke. I det 17 og 18 aarh. findes skikken i Tyskland, med den afsvækkelse at pigen som tegn paa afslag sendte en bundløs kurv til beileren, og endnu findes her og der gjenklang af den gamle kurvgivning. Ogsaa udtrykket **falde gjennem** har her sin oprindelse; jfr. Joh. Pauli: «Also fiel der gut Herr (der Examinand im Examen) durch den Korb.» Sml. forøvrig om skinsyg i «Vansk.» s. 29 f.[1]) samt amerikansk: to give the mitten. **At staa under tøflen** (tysk: unter dem Pantoffel stehen, fransk: pantouflard = tøffelhelt) henviser til skoen som symbol paa herredømmet i ægteskabet (Grimm, Rechtsaltertümer s. 155); ved de gammelengelske bryllupper leverede faderen brudens sko til brudgommen, som berørte hendes hode dermed for at vise sin myndighed; endnu hersker i enkelte egne af Østerrig den skik, at brudgommen træder bruden paa foden.[2]) Udtrykket

---

1) Skindet som tegn paa afslag af et frieri hænger vel sammen med at et skind var sedvanlig kjøbepris for at overlade formynderiet over konen til manden (Grimm, Rechtsalt. 448). Heraf den tyske talemaade: sich den Kuppelpelz verdienen = formidle et ægteskab.

2) Udførligt om udtrykket hos T. Lund, Danmarks og Norges indre Historie XI, s. 382 ff. — Om Luther fortælles følgende: «Doktor

klappet og klart synes at stamme fra en forlovelsesskik. Saaledes sier P. Syv: «paa landet endnu klappe og slaa de dem i ryggen, som troloves»; jfr. Ewald, V. Krones U. I, 107: «Sludder, han er ikke saadan rigtig forlovet, men det skal nu Altsammen klappes og klares, naar han kommer derover.» Dog volder tysk: «klipp und klar» vanskeligheder. Ægte nordisk er talemaaden **hvis ikke alle julemerker slaar feil:** af de tolv juledage tog man varsler for veiret i det kommende aars tolv maaneder, idet man for hver dag satte et merke i loftsbjelken. At **udmaie** vil egentlig sie at pynte med mai eller ungt løv, især af bøg og bjerk som løves i mai; t. eks. maie en kirke. **At komme paa det sorte bræt** vil jo sie at falde i unaade: paa en sort tavle opslaas endnu navnene paa relegerede studenter, o. desl., og fra ældre tid har man lignende vidnesbyrd ogsaa fra andre laug. Det omvendte heraf betegnes ved «at være i kridthuset hos en». Jfr. tysk: bei jem. hoch am Brette sitzen, engelsk: he is in my (good) books, og: in my black books. **At binde en noget paa ærmet** (tysk: einem etw. auf den Aermel binden, heften, einem etw. aufbinden, anbinden, einem einen Bären aufbinden; engelsk: I do not pin my faith upon your sleeve = jeg tar ikke alt du sier for et evangelium) forklares deraf, at i lenstiden en høvdings tilhængere bar hans merke fæstet til ærmet. Eller tør man tænke paa den spas, at man fæster en papirlap el. lign. til ærmet paa en person og lar ham gaa omkring dermed (sml.

Martinus Luther var med ved Hans Luffts bryllup. Efter aftensbordet førte han bruden til senge og sa til brudgommen, at det var bedst han blev ved gammel skik og brug og var herre i sit hus, idetmindste saalænge konen ikke var hjemme. Og til tegn herpaa drog han skoen af ham og la den op paa sengehimlen, paa det at han maatte beholde herskabet og regimentet.»

tysk: einem etw. anhängen = «hænge paa en», ha at udsætte paa en)? **At løbe hornene af sig** (tysk: sich die Hörner noch nicht abgelaufen haben) hænger rimeligvis sammen med studenternes «deposition» i ældre tid, hvilken bestod deri at de afhornedes, høvledes, kjæmmedes o. s. v., — altsammen sindbilledlige processer (jfr. rus: depositurus cornua). **Afsked paa graat papir** hører egentlig hjemme i det militære sprog, hvor en saadan afsked i unaade virkelig engang udfærdigedes paa graat papir. **Den røde traad** som sies at gaa gjennem en bog, en tankegang o. lign. (tysk: es zieht sich ein roter Faden hindurch), skriver sig fra en engelsk skik: i marinens taugverk indspindes overalt en rød traad som kjendemerke paa at det tilhører kronen. Gøthe, som først indførte talemaaden i den tyske literatur, forklarer ogsaa udførlig denne billedets oprindelse («Wahlverwandtschaften» II, kap. 2).[1]) **Blaastrømpe** oversætter engelsk blue-stocking, hvoraf ogsaa tysk Blaustrumpf, fransk bas-bleu. I forrige aarhundrede spillede i den fornemme engelske dameverden lærdommen en stor rolle; i en af de bekjendteste literære klubber opkom den mode at bære blaa strømper, hvilket gav disse selskaber navnet Blue-Stocking-Societies.

Det middelalderlige *retsvæsen* udmerkede sig særlig ved sine mange symbolske handlinger. Et minde om en saadan er vort billedlige udtryk **knæsætte en sag:** efter gammelnorsk ret adopteredes børn ved knæsætning (knésetja, knésetningr; Grimm, Rechtsaltertümer 160). Udtrykket **bryde staven over en** (tysk: über jem. den Stab brechen), d. e. fordømme ugjenkaldelig, forklares af en

---

[1]) **Ledetraad** (tysk Leitfaden) skriver sig fra den traad som Ariadne skjænkede Theseus, og ved hvis hjelp han fandt ud af labyrinten. Udtrykket **miste traaden** (tysk: den Faden verlieren) har enten samme oprindelse, eller det sigter til garnvikling.

gammel skik med domfældte forbrydere: efterat dommeren høitidelig havde forkyndt dødsdommen, brød han dommerstaven i tre dele over den skyldiges hode, hvorefter denne overleveredes til bøddelen. Oprindelig betegnede stavens brydning kun rettens opløsning, det at dommeren, hvis symbol var staven, nedla sit embede. Jfr. Grimm, Rechtsaltertümer s. 135 f. De forskjellige anvendelser af staven i det gamle retsvæsen lar sig alle føre tilbage til én forestilling: magt eller besiddelse. Den som bærer staven, udøver magt; den som kaster eller bryder den, opgir sin magt eller besiddelse. Deraf anvendelsen af staven ved jordafstaaelser o. lign. Næsten overalt er staven hvid, d. v. s. uden bark. Jeg tviler ikke paa, at talemaaden **skyde en hvid pind efter noget** = opgi det (som jeg i «Vansk.» har forklaret paa anden vis) her har sin rod. Ogsaa stolen er et gammelt retssymbol for eiendomsret og herredømme. Ved overdragelse af jord[1] t. eks. var det skik, at retten fulgte den nye eier til godset og satte ham paa en trebenet stol. Jfr. Grimm, Rechtsalt. 187 f. Her har man oprindelsen til de i «besidde», «indsætte» og «afsætte» liggende billeder (jfr. ogsaa oldnorsk stólsetja = indsætte i konge- eller bispesæde). Ved en mands andet giftermaal finder vi den skik omtalt, at en stol sættes ham for døren som sindbillede paa ophævelse af formuesfællesskabet med børnene af første egteskab, «alles von altem herkommen, und hätte

[1]) En tredie skik ved jordoverdragelser var den, at overdrageren tog lidt jord af grundstykket og la den i den nye eiermands frakkeskjød. Denne overdragelsesmaade, som ogsaa var i brug blandt romerne, anvendtes t. eks. ved overgivelsen af Holsten til Danmark ifølge mageskifte med Rusland. Paa denne symbolske handling grunder sig ordet **skjøde** i betydningen overdrage (jord) som eiendom (oldnorsk skeyta), samt skjøde = dokument.

dasselb mensch kein recht mehr in dem haus» (Rechtsalt. s. 188). Paa en saadan symbolsk handling gaar aabenbart udtrykket **sætte en stolen for døren** (tysk: einem den Stuhl vor die Thür setzen) tilbage; betydningen stemmer jo ganske: vise en bort fra huset for stedse. Talemaaden **slaa sig selv paa munden,** d. e. modsie sig selv, skriver sig fra, at tidligere den domfældte ved tilbagekaldelse af fornærmelser maatte slaa sig selv paa munden og sie: «mund, da du sa dette, løi du.» I Sverige betalte bagvaskeren et «läppegiäld» til bod, slog sig paa sin løgnmund og gik baglængs ud af retten. Grimm, Rechtsalt. 711. **Love med haand og mund** gjenfindes i middelaldersk tysk: mit Hand und Mund (fransk: main et bouche, jfr. Rechtsalt. 37); ved afsluttelse af forlig eller afgivelse af løfter tog man hinanden i haanden og kyssede hinanden. **Haanden paa hjertet!** vil sie: sig den fulde sandhed! Det var tidligere en symbolsk handling ved edsaflæggelse, navnlig af kvinder og geistlige, at lægge haanden paa det venstre bryst (Rechtsalt. 897).[1]) Talemaaden **det kan du ta gift paa** (tysk: du kannst Gift darauf nehmen, ogsaa: das Abendmahl auf etw. nehmen), staar i forbindelse med de middelalderlige gudsdomme (ordalier), hvorefter en anklaget kunde bevise sin uskyldighed, et vidne sandheden af sit udsagn ved at bære gloende jern, stikke haanden ned i sydende væske,

[1]) I flere talemaader er «haand» sindbillede paa magt, herredomme, saaledes: «det ligger i din haand» (tysk: in jemandes Hand stehen), «gjøre noget paa egen haand», d. e. under egen raadighed (tysk: auf eigene Hand el. Faust), «haandgangen»: oldnorsk ganga e-m til handa = underkaste sig en. I andre tilfælder betegner «haand» beskyttelse, t. eks. «holde sin haand over en», samt det uklare «slaa haanden af en» (tysk: die Hand von jem. abziehen). Jfr. formynder, myndling, myndig (tysk: Vormund, Mündel, mündig) af gammeltysk munt (oldnorsk mund) = haand, beskyttelse.

spise gift, o. lign. **Sætte tomme(l)skruer paa en** (tysk: einem Daumschrauben aufsetzen) vil jo sie at tvinge en til noget, især ved moralske midler. Hermed menes egentlig de skruer hvormed man tidligere klemte tommelfingeren paa dem som bragtes under tortur, for derved at fremtvinge en tilstaaelse. **Skjære brede remme af anden mands ryg** (tysk: aus fremdem Leder ist gut Riemen schneiden) stammer fra en gammel straf: Rechtsalt. 704. **Sætte paa fri fod** er et minde om den gamle fængslingsmaade, da fangernes fødder sattes i en blok. **Gaa over stregen** (ogsaa: over skrævet, se «Vansk.» s. 45) er ogsaa oprindelig et retsudtryk: i ældre germansk tid holdtes retsforsamlinger under aaben himmel; selve retspladsen var hellig og omgaves af hasselkjæppe som blev stukket ned i jorden og forbundet med snore eller streger i sandet; indenfor denne kreds maatte ingen uvedkommende træde. Jfr. Rechtsalt. 809 ff. Et afbleget retsudtryk foreligger i talemaaden **bringe noget paa tapetet,** d. e. under drøftelse (tysk: auf's Tapet bringen, engelsk: on the carpet, fransk: sur le tapis); med «tapetet» menes det grønne klæde paa raadsbordet, hvor akterne laa. Flere herhen hørende udtryk er behandlet i «Vansk.» s. 16.

Fra *kamp, fægtning og skydning* stammer en stor del talemaader som trænger forklaring. Et par er behandlede i «Vansk.» s. 17. **At tilkaste en hansken** (tysk: jem. den Fehdehandschuh hinwerfen) kommer, som enhver ved, af den skik at kaste en hanske som tegn paa udæskning til kamp; optoges hansken, vilde dette sie at udfordringen blev modtat (jfr. Grimm, Rechtsalt. 154). **At bide i græsset** (tysk: ins Gras beissen, fransk: mordre la poussière, engelsk: bite the dust), d. e. falde i kampen, beror paa en meget gammel iagttagelse, som ogsaa findes omtalt hos klassiske forfattere, nemlig at dødelig saarede krigere

hyppig fylder munden med grus eller græs for at dulme dødssmerten, «bide den i sig», som man sier. **At gjøre ophævelser** (tysk: viel Aufhebens machen) betegner egentlig den høitidelige opløftelse af vaabnerne før tvekampen. Lessing følte endnu billedet, naar han skriver: «Endlich scheint der Herr Hauptpastor Götze, nach so langem ärgerlichen Aufheben, welches nur bei der schlechtesten Art von Klopffechtern im Gebrauch ist, zur Klinge kommen und bei der Klinge bleiben zu wollen». Herhen ogsaa ordtaket «ta det op med en» (tysk: es — egentlig das Waffen — mit einem aufnehmen). **Føre noget i sit skjold** (tysk: etw. im Schilde führen), d. e. ha til hensigt, stammer fra de valgsprog og vaabenmerker som ridderne førte paa skjoldet, og hvorpaa de indviede kjendte dem. **At holde stik** (tysk: Stich halten) er hentet fra fægtekunsten og betyr at udholde modstanderens stik, d. e. bestaa prøven. **At lade i stikken** (tysk: im Stiche lassen) brugtes oprindelig om ridderens vaaben og hest, som den beseirede maatte overlade i seierherrens hænder.[1]) **Binde an med en** (tysk: mit jem. anbinden) stammer ligeledes fra fægtersproget, hvor klingerne sies at bli «bundne» (tysk: gebunden), d. v. s. lagt korsvis mod hinanden. Fra skyttersproget kommer udtrykkene «lægge an paa noget», d. e. sigte mod (tysk: es anlegen auf etw.), «ta en paa kornet» (tysk: etw. auf's Korn nehmen), samt ordet «hensigt» = tysk Absicht, egentlig skaaret paa

---

1) Ogsaa ordet **bestikke** (tysk: bestechen) indeholder egentlig et billede. Tidligere sa man i tysk: mit dem goldenen, silbernen Spiess stechen i samme betydning, — egentlig altsaa: beseire ved hjælp af guld eller sølv (jfr. Spiesse haben = ha mange penge). «Med sølvvaaben kan du erobre verden», sa det delphiske orakel til Philip af Makedonien. Ved **stikke en ud** synes at maatte underforstaaes: af sadlen (jfr. tysk: einen aus dem Sattel heben = beseire, fortrænge).

geværet, som maa ligge paa linje med kornet ved løbets ende og med maalet. **Han har rigtig skudt papegøien** sies om en, som har gjort en stor og uventet lykke, især kanske ved giftermaal; tyskerne sier herfor: er hat den Vogel abgeschossen (nemlig: von der Stange). Oprindelig havde i Danmark fuglen hvorefter der skjødes ved skytterfester, skikkelse af en papegøie (hvorfor saadanne selskaber ogsaa kaldtes papegøiegilder).[1]) Ordet **svineheld(ig)** gaar tilbage paa de tyske udtryk Schwein haben, Sau haben, Sauglück for ufortjent held, hvilke forklares af den skik at ved skytterfester en so eller et svin opstilledes som pris for den sletteste skytter; den oprindelig i udtrykkene liggende spot skinner endnu igjennem. **Da var hundred og et ude** hænger vel sammen med at en æressalve bestaar af 101 skud.

Fra *jagten og dyreverdenen* er ogsaa endel vendinger at anføre. **Komme under veir med noget** (tysk: Wind von etw. bekommen) hører oprindelig hjemme i jægersproget, egentl. faa veiret (lugt, tæft) af noget (om jagthunden eller vildtet). Ordet **næsevis** (tysk: naseweis) brugtes fra først af om hunde som har en fin næse, senere om børn som stikker sin næse i alt. **Fiffig** (tysk: pfiffig) stammer fra den tyske talemaade: sich auf den Pfiff verstehen, egentl. om fuglefængeren som ved efterligning af fuglestemmer lokker fuglene til sig. **Grønskolling** hed tidligere grønskalling (grønskallet = ung), hvilket egentlig betyr en nyklækket fugl: fugleunger har nemlig et grøn-gult skal eller hinde om næbbet. Tyskerne betegner det samme ved Grünschnabel eller Gelbschnabel (jfr. er hat noch das Gelbe um den Schnabel = han er grøn om hagen), franskmændene ved béjaune (d. e. bec jaune), englæn-

---

[1]) Se Troels Lund, Danmarks og Norges indre Historie VII, s. 342 f.

derne ved greenhorn. Jfr. ogsaa vort «nyklækket» og tysk «Guck-in-die-Welt, Piep-in-die-Welt» i overført betydning. Udtrykket **kort for hodet** er et billede hentet fra en fyrig og utaalmodig hest, som maa holdes stramt i tøilen; jfr. tysk: einen kurz halten = holde stramt i tøilen, engelsk: to give the head = gi en hest tøilen. Tysk «kurz angebunden» (barsk i tale) hører enten hid, eller det har betegnet en sint hund, som bindes i en kort lænke, for at den ikke skal ha for stort spillerum. **Være godt beslaat** (f. eks. med penge) er laant fra hesten; tysk: gut beschlagen sein, fransk: c'est un homme bien ferré, ferré à glace. **Ha et horn i siden paa (til) en,** d. e. bære nag til en, er laant fra den stangende okse. Jfr. tysk: er hat ein Häkchen auf mich, eine Pike (einen Pick) auf mich (egentl. holde spydet med spidsen rettet mod en), einem die Hörner zeigen. **Faa blod paa tand** (tysk: Blut geleckt haben) sies om en som har havt en nydelse og nu ikke mere kan afholde sig fra den. Billedet er hentet fra rovdyr, som naar de engang har smagt kjød, foretrækker det for al anden føde. **At gaa paa træk**, trække, trækfugl, om letfærdige fruentimmer (tysk: auf den Strich gehen) stammer fra fugle som, lig rugden, trækker over et bestemt strøg (jfr. tysk Schneppe = træktøs). At **kro sig,** d. e. briske sig, vil egentlig sie at puste kroen op (om fugle). Sml. «bryste sig» = tysk: sich brüsten, sich in die Brust werfen, egentl. sætte brystet frem.

Vi kommer nu til *handelen.* Fra veining stammer: vigtighed (tysk: Wichtigheit), overveie (tysk: erwägen), gjøre udslaget (tysk: den Ausschlag geben), vove (tysk: wagen = auf die Wage legen, d. e. overlade til tilfældet, resikere). **Ta paa kridt** (tysk: auf Kreide nehmen) er ikke forvansket af «kredit», men skyldes den gamle vis at opskrive gjæld paa, nemlig med kridt paa et sort

bræt. **Pebersvend** er egentlig et opnavn paa en (ugift) kræmmersvend (blandt Hanseaterne, som ikke blandede sig med den indfødte befolkning) og bruges endnu af Holberg i denne betydning: »Paa fnat en pebersvend og skrædder man jo kjender» (Peder Paars). «Pebermø» er en ganske fornøielig efterdannelse hertil. **At gjøre en et x for et u** (populært: sætte x for u og seks for sju; tysk: einem ein X für ein U machen), d e. bedra en, forklares derved at tallene i middelalderen betegnedes ved romerske tegn: V, som ogsaa brugtes for U, betød 5, X betød 10. Talemaaden betyr altsaa egentlig at skrive op 10 istedetfor 5 paa ens regnskab, et bedrageri som let kom istand ved de to taltegns lighed. **At føle en paa tænderne** (tysk: einem auf den Zahn fühlen) skriver sig fra hestehandelen, hvor hestens alder bedømmes af tændernes beskaffenhed. Fra handelen med ædelstene stammer udtrykket (en republikaner el. lign.) **af reneste vand** (tysk: vom reinsten Wasser), ti her tales om diamanter af første, andet, tredie vand.

Saa har vi *haandverk og kunst.* I haandverks-sproget har udtrykket **spille bas** (d. e. spille mester) hjemme, ti bas (hollandsk: baas) er en haandverksmester (jfr nynorsk notebas). Fra haarklipning kommer udtrykket «skjære alle over én kam» (tysk: alles über einen Kamm scheren). «Slaa alle over én læst» (tysk: über einen Leisten schlagen) er et billede hentet fra skomageren som retter sig efter sin eneste trælæst (ældre dansk ogsaa: sy alle sko over én læst). En «saapekoger», som betegnelse for et dumt og kjedeligt menneske, skriver sig fra saapekogningens ensformige og fordummende arbeide; jfr. tysk Leimsieder (limkoger) i samme betydning, «klokker» om et enfoldigt menneske, dansk «tørvetriller» om en træg og kjedelig person. **Ryste noget ud af ærmet**

(tysk: etw. aus den Aermeln schütteln), d. e. gjøre en vanskelig ting med stor lethed, kommer vel fra taskenspillerne, som jo ryster alleslags forunderlige sager ud af ærmet. **Sætte en dæmper paa en** (ens utaalmodighed) stammer fra musiken, hvor «dæmperen» tjener til at afsvække klangen (tysk: jem. einen Dämpfer aufsetzen). **Gaa paa kothurnen**, d. e. tale høitravende og svulstigt, henviser til de græske tragiske skuespilleres høie, med firdobbelt korkesaale forsynede fodbedækning.

Fra den *religiøse sprogbrug* kommer talemaaden **være i den syvende himmel**: efter en middelaldersk forestilling, som gjenfindes i rabbinske skrifter og i Koranen, var der syv himle, og i den syvende af dem skues Herrens herlighed. **At læse en teksten** (tysk: einem den Text, die Leviten, das Kapitel lesen) skyldes en af bisp Chrodegang af Metz omkr. 760 udstedt regel for geistlige, hvorefter disse forpligtedes daglig at samles til læsning af et kapitel af skriften, særlig 3 Mosebog (Leviticus) med dens forskrifter for gudstjenesten; disse sammenkomster benyttede bisperne til at formane og advare. **At gjøre en helvede hedt** (tysk: einem die Hölle heiss machen) brugtes egentlig om presterne som truede med helveds pinsler, kanske navnlig om munkerne som derved tænkte at opnaa noget af den døende for sit kloster eller kirken. Den egentlige betydning er altsaa: ved trusler indjage en skræk; hos os bruges talemaaden almindelig om at gjøre en stillingen ubehagelig, hvilket er mindre rigtigt. **Forgyldingen er gaat af ham** heder paa dansk almindelig: forgyldningen er gaaet af Sancte Gertrud; Peder Syv har: f. er af S. Jørgen, og: ingen forsmaa S. Anna for guldet er af hende. Hermed menes selvfølgelig vedkommende helgeners billeder.

Det allerstørste bidrag til de populære talemaader

yder selvfølgelig det *daglige liv* med dets sysler og fornøielser. Nogle faa af disse trænger en nærmere forklaring. I udtrykket **bagefter kommer tyndtøl** betegner «tyndtøl» efterbrygget, det sidste og tyndeste øl i en brygning, norsk: spissøl, spissel.[1] **Et sterkt, stivt stykke** (tysk: starke Stücke auftischen) er et billede hentet fra gjestebudet, hvor verten paa «raaflot» vis disker op med megen mad i svære stykker; jfr. tysk: aufschneiden (tidligere ogsaa: mit dem grossen Messer aufschneiden, gammeldansk: skære med den store kniv) = prale, og vore: diske op med en skrøne, faa paa sin tallerken.[2]) I talemaaden **ha en høne, gaas at plukke med en** (tysk: mit jem. noch ein Hühnchen zu rupfen haben, engelsk: I have a crow, goose to pluck, pick with you) er det specielle sat for det almindelige: en høne at plukke = en forretning at udføre, en sag at ordne. Lignende billeder er meget almindelige, og det er spildt umag at søge at presse nogen dybere symbolik ind i dem; jfr. engelsk: a bone to pick = «et ben», en nød at knække, engelsk: I have other fish to fry = andre ting at vareta, klare biffen, erterne, o. s. v. **Han er ikke for katten** (tysk: das ist für die Katze, er gehört der Katze) betyr saa meget som: han er ikke borte, ikke tabt af bag en vogn: oprindelig mentes mad og drikke som sattes for husets

1) **Skjænke** i betydningen «forære» er udgaat fra: gi at drikke. Denne udvikling er foregaat i Tyskland (schenken) og er karakteristisk for den «øldrikkende» nation.

2) **Afspise en med** løfter, tomme ord (tysk: einen mit leeren Worten speisen, einen abspeisen) vil egentlig sie at gi en ord istedetfor brød at spise; tysk speisen = bespise. — **Gjøre kaal paa,** d. e. gjøre ende paa, gjøre det af med, er oversat fra fransk faire des choux de qch. Det burde vel hede: g. k. af, men er influeret af «gjøre ende paa.»

kat, altsaa værdiløse sager.[1]) Et lignende billede foreligger i vendingen **gaa i hundene,** egentlig om den til menneskeføde uduelige spise som gives til hundene. Samme udtryk findes ogsaa i engelsk: gone to the dogs = gaat i vasken, hvorimod det tyske: auf den Hund kommen (komme i mislige omstændigheder) synes en videreførelse af talemaaden: vom Pferd auf den Esel kommen, d. e. altid lavere ned (om en rytter). Forskjelligt er ogsaa det franske: n'être pas bon à jeter aux chiens (eg. ikke engang du til hundeføde). **At sætte en pind for noget** (tysk: einen Pflock davorstecken), = sætte en stopper for, er hentet fra slaaen som sættes for døren for at hindre dens aabning (jfr. sætte bom for»[2]).) **Gaa i laas** (jfr. tysk: es hat geschnappt) = lykkes, egentlig om en laas som det har kostet møie at faa lukket; modsat: gaa i vranglaas (baglaas). **Gaa bag af dansen** har sit udspring i den gamle rei-dans, hvor den lange kjæde af dansende ofte svingede slig at de bagerste ufeilbarlig maatte gaa bag af dansen (se T. Lund, Danmarks og Norges indre Historie XI, s. 314). Samme betydning har i tysk: ins Hintertreffen kommen, egentlig om krigere

[1]) Omvendt: **det er mad for Mons** eller Mogens (navn paa katten) = kjærkomment (jfr. tysk: gefundenes Fressen).

[2]) I andre talemaader bruges «pinde» billedlig for (høi) stilling. T. eks. rive en ned af pinden, hvorfor forkortet tidligere sagdes: rive en ned (d. e. tale ilde om en), nu forvansket til **rive ned paa en.** Fremdeles **falde (ryge) af pinden,** egentlig vel om hønsene som har sat sig op for natten; i Leipzig sies «von der Pritsche (d. e. briks) fallen» om at miste sin stilling, sit embede. **Staa paa pinde for en** (d. e. være rede ved første vink) tør være hentet fra jagtfalken som holdes i beredskab lænket til en vandret pinde; derfor heder det: man kan ikke altid staa paa pinde for ham, naar han fløiter (Mau's Ordsprogs-skat). Jfr. **være høit paa straa** («i skjemt om fornemhed, især om den som føler sig», Molbech), egentlig: sidde paa et høit halmlæs.

som trænges ned i bagerste række. Forsterkelsen **saa det sa seks** skriver sig fra tærningspillet, hvor seks er bedste kast.[1]) **Slaa, sige sparto** (d. e. overtrumfe, overgaa) hører egentlig hjemme i et bestemt kortspil, hvor spader-to er høieste trumf. **Være kaput** (itu eller opgit) er et fransk spille-udtryk og betegner egentlig: ikke at ha faat stik. Den store rolle som lodkastning spillede i gammel tid skinner endnu igjennem i udtrykkene **falde i ens lod,** jordlod og **tilfalde.** «Lod» vil egentlig sie hvad der ved lodtrækning falder paa ens part, deraf: tilskiftet del, andel, part (i dansk-norsk er et lod — tysk Loth — og en lod — tysk Loos — tildels sammenblandet, t. eks. vinde det store lod). «Tilfalde» brugtes oprindelig om loddet som faldt til ens side (tysk zufallen)[2])

Sluttelig skal omhandles en række mer eller mindre dunkle talemaader som ikke vel lar sig indordne under de anførte grupper. Fra kjøring er hentet **at hamle op med en** (d. e. maale sig med en): denne hest kan ikke hamle op med den anden = trækker ikke lige sterkt. «Heste sies at svare hammel, naar de trækker saa ens, at hammelen holder sig lodret paa vognstangen» (Kalkar). Det danske **opgi ævret,** = la alle hensyn fare, stammer fra græsning. Med urette opfattes ævret nu som bestemt form; jfr. dansk jætte, ældre jætten = oldnorsk jǫtunn, svensk öde = skjæbne, egentl. ødet = oldnorsk auðit, intetkjøn af adjektivet auðinn = forundt af skjæbnen, og norsk drott = oldnorsk dróttinn. Ævred betyr græsning i stubben paa høstede agre; at opgi ævret vil egentlig sie

---

1) Udtrykket **paa en trøiedus,** = paa lykke og fromme, skyldes de franske benævnelser paa tærningens øine: trois = tre, deux = to (engelsk: deuce).

2) Fra schak-spillet stammer ordet **mat** (= kraftløs), som er en forkortning af schakmat, persisk schâh mât = kongen er død.

at slippe kreaturerne løs paa afmeiede marker; jfr. ævredsmør = smør som kjærnes af melken paa den tid kjørne gaar paa ævret (efterslætten). Fra seilas er hentet udtrykket **være i vinden,** som er interessant derved at det paa norsk betyr noget helt andet end i dansk;[1]) mens vi tar det i betydningen: være i velten, mener danskerne dermed: at være i forlegenhed. Vi tænker altsaa paa den gunstige vind, den gode bør (jfr. engelsk: to have the wind = ha overhaand, to take the wind of one = ta luven fra), danskerne paa overhændigt veir. **At bære kappen paa begge skuldre** (tysk: [den Mantel] auf beiden Schultern tragen) og: vende, bære kappen efter vinden (tysk: den Mantel nach dem Winde hängen), hvortil: vendekaabe (ogsaa Poul Vendekaabe, med hentydning til Paulus Eliæ; engelsk: turn-coat, tysk: Achselträger, Mantelträger) sies om den som holder sig tilvens med begge parter i en sag, eller snart med den ene snart med den anden. Billedet er hentet fra vandreren som hænger kappen, d. v. s. en toga eller et plæd som oprindelig bares alene paa den ene skulder, paa den side hvorfra vinden blæser; den som bærer kappen paa begge skuldre, er altsaa fattet paa begge slags uveir.[2]) **Ta sig vand over hodet** vil egentlig sie at gaa ud i vandet til over

---

1) Formodentlig har vi nordmænd misopfattet det danske udtryks mening, hvad ofte har været tilfælde. Saaledes forstaaes hos os udtrykket **en hul broder** almindelig om et upaalideligt menneske, mens det paa dansk betegner en listig person (jfr. engelsk hollow = falsk). Den literære vending **det hover mig ikke** er vi tilbøielige til at opfatte som betydende: det passer mig ikke (jfr. norsk hove, høve = passe), mens hove her er en anden form for hue = behage.

2) Anderledes med udtrykket **det kommer paa din kappe** (jfr. tysk: etw. auf seine Kappe nehmen, einen auf die Kappe geben), d. e. du maa bære følgerne deraf: egentlig om de forestaaende prygl.

hodet, vove sig for langt ud; jfr. være oven vande, gaa i vandet for en, ride en tilvands. **Stødt paa mansjetten** (d. e. saaret, krænket i sin forfængelighed) er vel opkommet i den tid da mansjetter endnu var sjeldne og ansaas for et lapseri (jfr. fransk: il a mis des manchettes, om sprademæssig optræden), som djærvere naturer nok kunde fristes til at belønne med et tilsynelader ufrivilligt stød som ødela pynten. **Ikke spinde silke paa noget** (tysk: keine Seide bei etw. spinnen) opstod paa den tid da man i Tyskland uden held forsøgte at indføre silkeavlen. **Være, komme i skuddet** (tysk: im Schusse sein, in Schuss kommen), d. e. ha fremgang, er hentet fra planten som skyder i veiret. **Ha noget optræd** (tysk: etw. am Schnürchen haben), d. e. paa rede haand, egentlig: ordnet som perlerne paa en snor, — sml. katolikernes rosenkrans, den perlesnor hvorved de tæller sine bønner[1]). **Tale fra leveren** (tysk: frisch von der Leber weg sprechen), d. e. sie sin mening uden forbehold, brugtes oprindelig kun om at gi sin vrede luft; ti i leveren sidder al bitterhed og galde. I ældre dansk sagdes ogsaa: tale af galde; om tomt mundsveir brugtes udtrykket: tale af lungen. **Slaa den tand ud** vil sie at forjage en pinlig tanke af sindet; egentlig om en tand som volder smerte (jfr. tysk: das war ein Zahnauszieher). **Det skal du bli, være blaa for** hænger sammen med den tyske talemaade: da kannst du warten, bis du schwarz wirst. Lig som gaar i forraadnelse blir sorte (oldnorsk blár = sort, engelsk: blues = daarligt humør, «svart af ærgrelse»). **Forblommet tale** (jfr. tysk: etw. verblümt

---

1) Ordet **rosenkrans** (d. e. paternosterbaand, engelsk: rosary) skriver sig fra den skik at presse roser til kugler, som trædtes paa en snor.

sagen, durch die Blume sprechen) er en besmykket fremstilling, en tilhyllet maade at udtale noget hemmeligt eller ubehageligt paa (jfr. «en sukret pille»). Billedet er af samme art som i ordet «floskel» = latinsk flosculus, en liden blomst. Et **haartrukket** (d. v. s. søgt, langveisfra hentet) eksempel oplyses ved tysk: etw. an den Haaren herbeiziehen, d. e. trække frem med anvendelse af magt. Et haartrukket eksempel er altsaa et som ikke fremstiller sig af sig selv, men tvinges frem.

Kap. II.

Om billeders forkvakling.

Vi har i det foregaaende flere gange sét, hvorledes figurlige udtryk i tidens løb kan forvanskes, saa billedet enten fordunkles eller helt gaar tabt. Dette er tilfældet med ordet «grønskolling», hvor alene første led endnu gir en antydning af meningen, mens den ældre form «grønskalling» bærer det fulde billede tilskue. Rent urimelige er vendingerne «rive ned paa en» istedetfor det oprindelige «rive en ned (af pinden)», og «rakke ned paa en» for «rakke en til» (egentlig: søle til, af plattysk to-racken).

Ved disse forkvaklinger, som skyldes tankeløshed og falske tilknytninger, er nu baade form og mening blit rammet, saa oftest kun en historisk og sammenlignende undersøgelse kan bringe klarhed tilstede. Der fremstiller sig da med naturlighed de spørgsmaal: bør der her foretas en sprogrenskning? og i tilfælde: hvilke veie bør denne gaa?

Radikale sprogrensere, saadanne som ikke betænker sig paa at erklære samtlige fremmede ord i ban, kunde kanske fristes til at foreslaa ogsaa de forvanskede talemaader udviste af sproget, og det saa meget heller som

de for den allerstørste del beror paa feilagtig overførelse fra tysken. Dette forekommer mig dog at være at slaa barnet ud med badevandet. Ti ordforraad er tankeforraad, og vort norsk-danske sprog vilde være temmelig fattigt paa billeder, hvis det skulde være henvist til de hjemlige alene. Paa den anden side er sproget dog kun et middel for tanken, og udtrykkets klarhed et maal for tankens. Et dødt billede har ingen anden betydning end at tjene til afveksling i ordvalget; et forkvaklet billede derimod kan let, idet det fremkalder falske idéassociationer, ogsaa skabe forvirring. Da nu sproget, baade det talte og det skrevne, ellers ikke skyr etymologiserende nydannelser og restitutioner af ældre former, saa vilde der forsaavidt kanske intet uhistorisk være i at gjenopta de oprindeligere og rigtigere skikkelser af talemaaderne, hvilket i de fleste tilfælder vilde sie at foreta en ny oversættelse fra tysken. Men selv om enighed lod sig opnaa om individets ret til at mestre det historisk givne i sproget, forhindrer dette ikke, at afgjørelsen i de enkelte tilfælder kan falde temmelig forskjellig efter enhvers opfatning af billedets værd og levedygtighed. Jeg har i «Vansk.» s. 29 praktisk behandlet spørsmaalet ved de to ord «i gjære» og «skinsyg», — hvor det rigtignok kun dreier sig om gjennemførelse af en ældre retskrivning —, og overlader bedømmelsen af de efterfølgende vendinger til enhver især.

Til de i «Vanskabn.» s. 34 f. omtalte *forvanskninger af nordiske vendinger* skal jeg endnu føie et par. **Der er ugler i mosen** hed tidligere — t. eks. hos Peder Syv — «der er ulve i mosen», hvilket aabenbart er en mere oprindelig form; den egentlige betydning er altsaa: der er fare paafærde, det er ikke trygt. Efterat ulvene var udryddede i Danmark, udtrængtes de ogsaa af ordtaket,

hvor «ugler» ingen naturlig tilknytning frembyder. Lignende er kanske forholdet med ordet **uglesét**, som bruges om en som pludselig forfærdes og taber modet. En ældre form er «ulvesét», hvilken forklares af en gammel overtro om ulvenes onde øine. I engelsk bruges udtrykket «he has seen a wolf» om en person som har mistet sin stemme, og Walter Scott omtaler i Quentin Durward den overtro, at hvis en mand ser en ulv, før denne ser ham, blir han stum, ialfald for en tid. Plinius fortæller, at italienerne mener at ulvens blik kan berøve mennesket stemmens brug. Vergil, Ecl. IX: Vox quoque Mœrim jam fugit ipsa; lupi Mœrim videre priores. Alligevel er kanske uglesét og ulvesét oprindelig to forskjellige ord, hvoraf muligens det første er influeret af det sidste For Ross har «gjera ugle(r)» = sætte op et bistert ansigt, uglesé, «ugla seg» i samme betydning, og «uglen» = bister, alt fra det sydlige Norge. Disse ord henfører Ross til nynorsk ygla, oldnorsk yglast = rynke panden (vel afledet af fuglenavnet; jfr. engelsk ugly = hæslig). En ganske uskadelig sammenblanding af to udtryk foreligger i vendingen **paa staaende flækken**, egentlig en forening af «paa flækken» (tysk: auf der Stelle) og «paa staaende fod» (tysk: stehenden Fusses, latinsk: stante pede), hvilken sidste formel spiller en stor rolle i det gammeltyske retsvæsen, hvor indsigelse mod en dom maatte fremføres «standes fuszes».

Jeg kommer nu til de tyske talemaader, af hvilke nogle allerede er *forvanskede paa tysk grund*, som t. eks. «over hals og hoved», tysk: über Hals und Kopf, ældre: Hals über Kopf, d. e. med halsen over hodet (svensk: hals öfver hufvud). Det samme er tilfældet med **at holde en stangen.** Det tyske «einem die Stange halten» betyr sedvanlig: hjelpe en; egentlig: i tvekamp som sekun-

dant føre den stang hvormed de kjæmpende i paakommende fald adskilles (den som begjærede stangen, erklærede sig dermed for overvunden). Naar det samme udtryk ved siden deraf ogsaa bruges i betydningen: være en voksen, foreligger vistnok en sammenblanding med talemaaden «einem die Wage halten». Fremdeles **lege, gi en sidsten**; ti tysk «einem den Letzten (neml. Schlag) geben» er opstaaet af ældre «einem die Letze geben», hvor Letze betyr afskedsgave (jfr. zu guter Letzt = tilslut, af ældre: zu guter Letze); og endnu trøster de tyske børn som ved skilsmissen efter endt skole faar det sidste slag, sig med ordet «der Schinder giebt die Letze», hvilket henspiller paa den gamle skik, at bøddelen havde at opfylde den dødsdømtes sidste ønske med hensyn til mad og drikke (jfr. seine Henkersmahlzeit halten, om det sidste maaltid). Jeg skal vise dig hvor David kjøbte øllet, **lære en hvor David kjøbte øllet**, ogsaa: han ved hvor D. k. ø. = tysk «er weiss, wo Barthel Most holt», om en slu person. Udtrykket stammer fra tyvesproget, hvor «Barthel» betyr brækjern og «Moos» penge. Af Moos er Most (frugtvin) bare en forvanskning, og denne har da i nordisk udviklet sig videre indtil det latterlige. «David» er et gammelt navn paa degne, hvilke i ældre tider spillede en stor rolle i gjestebud som sangere og gjøglere.

Af de fra tysk oversatte vendinger er nogle *forkvaklede efter sin overførelse til nordisk.* Helt ubetydelig er den forandring som er foretat med udtykket **ta en ved næsen**, hvorfor i ældre dansk sagdes «lede, trække en ved næsen» tysk: jem. an der Nase herumführen = drive sin spas med en; engelsk: to lead one by the nose; latinsk: naribus trahere. Billedets oprindelse sees tydeligst i fransk (hvor prendre = ta): il a été pris par le

nez comme un buffle. Istedetfor **at le i skjægget** hed det i ældre dansk «at le i haanden» = tysk: sich ins Fäustchen lachen (englænderne sier: to laugh in one's sleeve). Derimod heder det «at mumle i skjægget» = t. in den Bart murmeln. Denne sammenblanding[1]) har ikke været til held for billedet: naar man vil skjule sin latter, holder man haanden for munden, — skjægget kan gjøre ordene utydelige, men vanskelig dølge at en ler. **At være paa en pisk** heder i rigtigere former: gaa med en pisk (el. snert), faa en pisk. «Pisk» = let rus gjengir tysk Zopf = Rausch, ogsaa: einen Haarbeutel haben. Disse spøgefulde benævnelser stammer fra allongeparykkerne, parykker med haarpunge som blev mode under Ludvig den fjortende, og de noget senere haarpiske (Zöpfe). Den egentlige mening af talemaaderne er vel: at se underlig ud, bære sig paafaldende ad. **At løbe med limstangen** vil jo sie at holdes for nar, ta feil. Den gamle tyske talemaade «mit der Leimstange laufen» betegnede at løbe efter pigerne (ligesom fuglefængeren løber med limstangen efter fuglene for at fange dem). Jfr. ældre dansk: «løber met limstangen, fører den paa banen, og holder hende varm.» En overgang til den nuværende nordiske betydning danner plattysk «he löppt bi de Liimstange» (he lopt mit der Liemstange) = han gjør sig til nar, bærer sig ad som en nar (jfr. «en forlibt nar»). Jfr. Holberg: «med en liimstang gaae og giøre sig til nar.» For os.

---

1) Fænomenet er det samme som i sprogvidenskaben bærer navnet kontamination. Saaledes kan to ensbetydende eller næsten ensbetydende ord smelte sammen til en kompromisform. Oldnorsk fól (engelsk fool) + fjog gir fjol; fjollet + snottet = fjottet; tysk Fasel + gammeldansk hjas gir fjas, glo + gane (oldnorsk gana) = glane; gribe + gamse = gramse; skrig + vraal (jfr. vræle) = skraal.

som helt har tabt den oprindelige anskuelse, er talemaaden smeltet sammen med «at gaa paa limpinden» = t. auf den Leim gehen, la sig narre, — heraf den nuancerede betydning.

Af *feilagtige overførelser* af ordtak har jeg i «Vansk.» s. 44—48 omtalt en hel del[1]), skjønt langtfra alle. **At være paa støvlerne** burde vistnok hede «at ha en støvle», men skylder sin form til ensbetydende vendinger som: paa en kant (egentl skjæv), paa en pisk, paa (en) snur, paa halvtolv, o. a. I ældre og nyere tid er støvler af glas ofte blit anvendt som ølkrus, heraf tysk «einen Stiefel vertragen», og «bestiefelt» (= drukken).[2]) Forkvaklet baade i form og betydning er det danske **komme i fedtefadet** = komme i forlegenhed. Til grund ligger tysk: bei jem ins Fettnäpfchen treten = ved klodsethed eller ubetænksomhed forspilde det gode forhold til en. Billedet er af samme art som i: es bei jem. verschütten, egl. spilde noget for en. **Det passer som en knyttet næve til et blaat øie** (d. v. s. meget ilde eller slet ikke) er vel en sammenblanding af tysk: das passt, wie die Faust auf's Auge, og: mit einem blauen Auge davonkommen. Ialfald passer ordet «blaat» aldeles ikke ind i talemaaden. Tanken er den, at øiet er en ømtaalig ting, og en knytnæve ikke det rette redskab at behandle det med. **At ta bladet fra munden** er en uheldig

---

[1]) Da jeg i «Vansk.» s. 47 betegnede den feilagtige oversættelse «karl for sin hat» (hvor det tyske seine Hut er opfattet som seinen Hut) som høidepunktet af tankeløshed, var jeg ikke opmærksom paa at et andet moment kan ha spillet ind, nemlig hatten som symbol paa magt: jfr. ældre dansk «raade for hatten» = ha magten og Grimm, Rechtsalt. s. 148 ff.

[2]) Der er dog en gammel engelsk talemaade: such a man is got in his boots = han er meget drukken, som Palmer (Folk-Etymology) forklarer som forvanskning af bouts.

gjengivelse af tysk: sich kein Blatt vor den Mund nehmen = tale aabent. Ti det normale er dog ikke at ha et blad for munden, men vel kan det tænkes, at man ved at føre et blad for munden symbolsk kan ha betegnet sin taushed, ligesom forseglet sin mund. **Pege fingre ad en** (oldnorsk: rétta e-m fingr) skulde egentlig hede: pege med fingrene ad (paa) en, da det er overført fra tysk «mit Fingern auf einen zeigen»[1]). I udtrykket **være om en hals**, d. e. redningsløst fortabt, betegner «hals» livet[2]), ligesom i de tyske vendinger: sich um den Hals reden, es geht ihm an den Hals, og vore: miste halsen, halsløs gjerning. Egentlig skulde det hede «være om halsen» = t. um den Hals (ums Leben) sein[3]), og paa ældre dansk sagdes ogsaa: komme om halsen = sætte livet til, ved siden af: komme om en hals, og: være om halsen ved siden af: være om en hals = være ødelagt, dødsens[4]).

1) **Se gjennem fingre med** (t. durch die Finger sehen) betegner egentlig at holde haanden for øinene og se gjennem fingrene, d. e. se og ikke se. **Kunne paa sine fingre** vil sie at ha en kundskab paa rede haand: tysk: etw. an den Fingern herzählen, fransk: savoir qch. sur le bout du doigt. **Langfingret** er dannet efter tysk: lange Finger machen = stjæle (jfr. die Finger kürzer binden = holde en stramt i tøile).

2) Derimod bruges «hals» omskrivende for mand i udtrykket: haarde halse, vovehals, skraalhals, skabhals; Sverre tiltalte sine mænd med «gode halse».

3) Jfr. ich bin um all mein Geld (gekommen) = jeg har tabt alle mine penge. Af «ums Leben kommen» = miste livet er «umkommen» (omkomme) en forkortelse, ligesom «umbringen» (ombringe) af «ums Leben bringen», berøve livet (jfr. er brachte mich um all mein Geld). Jfr. ældre dansk: kong Harald vaar kommen om liffuet; de komme om alle deris priuilegier.

4) Jfr. (han er musiker) **paa sin hals**, egentlig: om det skulde koste hans liv; ældre dansk: gøre noget paa sin hals = med fare for livet, under dødsstraf; ældre svensk: han gørit uppa sin halss. «Ha en **paa halsen**», ældre dansk: ligge en paa halsen, oldnorsk: liggja e-m á hálsi.

Den feilagtige gjengivelse er ganske som i «bringe for en dag» = t. an den Tag bringen, og skyldes den plattyske form: jfr. dansk «paa en studs» (d. e. i en fart) = t. auf den Stutz, gjennem plattysk «up'n stuz». **At spille under dække med en** er en forvanskning af tysk: mit jem. unter einer Decke stecken (jfr. bo under tag med en, for: under ett tag). Betydningen er beggesteds: staa i hemmeligt forbund med en. I ældre tid var det i Tyskland almindelig skik, at vaabenbrødre sov i samme seng. Ved overførelsen har vistnok talemaaden «mit einem unterm Hütlein spielen (= spille under dække med en; jfr. Grimm, Rechtsalt. s. 151) samt maaske ogsaa tanken paa «fordækt spil» (tysk: mit verdeckten Karten spielen) og samspil (jfr. latinsk colludere, engelsk collude = spille under dække) været medvirkende. **Rive af sig en vittighed** er en omdannelse af tysk «Possen reissen» efter udtrykket: rive af sig = gjøre noget i en fart. Den egentlige betydning af «Possen reissen» er: ridse (med ridsefjær paa et tegnebræt) snirkler[1]). **Ikke bære vand mod en**, = ikke komme op mod en, beror vistnok paa det ensbetydende tyske «einem nicht das Wasser reichen», egentlig: ikke være værdig til at række en vaskevandet ved bordet; — tidligere var det almindelig skik i fornemme huse, at pager vaskede gjesternes hænder før og efter maaltidet (man spiste da uden gaffel og tildels uden kniv). Ubekjendskab med billedets egentlige mening har i nordisk fremkaldt tanken paa vandbæring; jfr. ældre tysk: (Wasser) an einer Stange tragen = være enige, hvoraf einträchtig = endrægtig, som bærer («trækker») godt sammen. **Gaa i vasken,** d. e. bli til intet, ligner jo i klang sterkt det

1) **Skjære Ansigter** (tysk: Gesichter, Fratzen schneiden) er vistnok laant fra træskjærerkunsten: her udskjæres karrikaturhoder i egentlig forstand.

tyske «zu Wasser werden», som har ganske samme betydning (egentlig om sne og is som smelter, et billede paa forgjængelighed). At denne lighed ikke er tilfældig, men at vi i det dansk-norske udtryk har at se en afspeiling af det tyske, beviser den svenske form «gå i vatten», som staar midt imellem dem.

Kapitel III.

Mere om billedsproget.

Ved mange omdannelser af talemaader har rent ydre, formelle grunde været virkende. Naar vi gjengir det tyske «das ist nicht Fisch noch Fleisch» med: **hverken fugl eller fisk,** saa er jo billedet det samme, og man har opnaad den fordel at bevare bogstavrimet. Et interessant eksempel paa omdannelse bevirket af hensyn til alliterationen er udtrykket **pot og pande,** hvorfor en ældre form er: kop og kande. Heller ikke denne er imidlertid den oprindelige, hvilken lyder som hos Moth: der er han kop og pande for, d. v. s. ophavsmand og hovedmand («kop» er det tyske Kopf = hoved — jfr. kopskat — og betegner ligesom «pande» billedlig den som har udtænkt sagen). En omdannelse fremkaldt af rimbehov foreligger i udtrykket **staa last og brast:** i ældre dansk hed det «staa lest og brest», hvor lest og brest begge betyr skade (jfr. lemlæste og brist); efterat lest var fortrængt af sideformen last, maatte brest bli til brast, en form som aldrig har eksisteret. Alligevel frembyr den nye skikkelse intet paafaldende: den er ligesom «med pik og pak» = t. mit Sack und Pack, «rub og stub» = t. mit Stumpf und Stiel god nok, da i slige forbindelser

blot det ene led behøver at være et virkeligt ord: jfr. slidder-sladder, snik-snak, vis-vas (t. Wisch-Wasch: Gewäsch = sludder), misk-mask (t. Misch-Masch: Gemisch = blanding).

Vi ser af disse eksempler, at ikke enhver forandring er en forkvakling. At den endog kan være meget heldig, viser udtrykket **smøre haser** (= knæsener), d. e. ta flugten; ligesom de ensbetydende danske vendinger «smøre støvle, hæle» maa ogsaa dette bero paa tysk: seine Schuhe mit Hasenfett schmieren (Hasenschuhe anhaben, ein Hasenfuss = rædhare); den specielle betydning (flygte, rømme — ikke «løbe» ganske i almindelighed) henviser endnu til sammenhængen med den rædde hare. I det sidste eksempel er ved omdannelsen billedet blit forvandlet til et helt nyt (jfr. «bære vand mod en»). I andre tilfælder er *et uomskrevet udtryk ved omtydning blit billedligt.* Saadanne er: igjære, høg over høg, svare hen i taagen: se «Vanskabn.» **Vælte sig ind paa en** opfattes nu figurligt, men er omtydet af ældre: vælde sig ind paa = med vold trænge sig ind paa. I talemaaderne hænge med næbbet, **bleg om næbbet** opfattes næb nu som et billede, hvilket er naturligt nok: høns t. eks. blir blege om næbbet, naar de er syge. I virkeligheden foreligger her en ældre betydning af ordet: oldnorsk nef = 1. næb, 2. næse. I dansk sies ogsaa: bleg om næsen, hænge med næsen = t. die Nase hängen lassen (modsat: die Nase hoch tragen, hochnäsig sein).[1]) I udtrykket **kaste (sætte,**

---

[1]) Maaske foreligger i talemaaden **bære sin næse i en klud** det samme billede, da «klud» kan betegne det samme som halsklud, d. v. s. et opstaaende halstørklæde. Forøvrig forekommer i ældre dansk klud i flere udtryk om vanære, f. eks. sætte en slem klud paa en, faa en slem klud paa sig. — **Faa en næse,** d. e. tilrettevisning (tysk: eine Nase bekommen) hænger naturligvis sammen

stikke, putte) en blaar i øinene er «blaar» tydeligvis altid opfattet i betydningen hør, hvorved billedet blir af lignende art som i «strø en sand i øinene» (t. einem Sand in die Augen streuen, eng. to throw dust in one's eyes). Herved er imidlertid at bemerke, at mens det sidste udtryk har sin naturlige forklaring i et gammelt fægterkneb, saa foreligger ved det første ingen rimelig udledning. Kr. Nyrop mener at «blaar» er opstaat af et ældre «blaaner», hvilket betyr blaa skyer eller taage. Hermed sammenligner han tysk: jem. einen blauen Dunst vormachen, som ogsaa betyr at føre en bag lyset (jfr. sein blaues Wunder sehen) og henviser til middelalderens hekseri og aandebesværgelse, hvor narkotiske dampe spillede en rolle (i begyndelsen af dette aarhundred anvendtes ogsaa i Danmark udtrykket «blaa dunst» i betydningen øienforblændelse). Imod denne forklaring er at indvende, at formen blaar ikke kan være opstaat af, ligesom den ikke forekommer i samme betydning som blaaner. Nu sa man i ældre tid foruden vende, binde, spinde, slaa, svøbe ens øine i blaar ogsaa «slaa blaar for ens øine», og denne form af talemaaden staar meget nær ved Luthers: «er machet ein Geplerr für die Augen.» Det tyske ord Plärr, ældre og endnu dialektisk Bleer betyr øienforblændelse, taage for øinene, og er at sammenstille med engelsk: to blear one's eye = narre, bedrage en (t. eks. hos Shakespeare), egentl. gjøre ens øine rindende, fordunkle.[1]) Der synes herefter at være

---

med udtrykket «at faa en lang næse» (tysk: mit einer langen Nase abziehen). **Spille en paa næsen,** d. e. tillade sig alt med en, trænger ingen forklaring (tysk: einem auf der Nase herumspielen, — trommeln, — tanzen).

1) Eng. blear-eyed = med rindende øine, surøiet, plattysk bleer-oged (blar-og), dansk plirøiet; tysk Plärrauge = rindende øie; svenske

al grund til at anta, at «blaar» i vort ordtak intet andet er end en folkeetymologisk omtydning af det tyske Bleer = øienforblændelse med deraf følgende omdannelse af hele vendingen. Denne omfortolkning kan være opstaat under indflydelse af det nærstaaende udtryk «narre en op i stry», ifald denne ogsaa har været dansk; her hører «stry» oprindelig hjemme, og meningen er klar: føre en op i ugreie, i forlegenhed (jfr. ældre dansk: «han staar deri som en høne i blaar», om en som ikke kan rede sig ud af en forvikling). Udtrykket **paa morgenkvisten,** d. e. i den tidlige morgenstund, synes nu snarest at maatte henspille paa de tidligt syngende fugle. Nu har imidlertid Ross ogsaa formen morgonkvisl, hvilket viser at en anden betydning maa foreligge, da kvisl ikke kan betegne en gren af et træ. Her kaster sprogsammenligningen lys over spørgsmaalet. Ligesom kvist og kvisl egentlig betegner noget kløftet, noget som spalter sig, og hører til talordet «to», idet kv er opstaaet af tv — jfr. nynorsk tvist = kvist paa et hus, engelsk twist = kvist, middelhøitysk zwisel (gaffel) = norsk kvisl —, saaledes henviser ogsaa tysk Zwielicht (ældre ogsaa Zwischenlicht), latinsk diluculum = daggry, egentl. tvelys, norsk tusmørke (jfr. tyskendæk, t. zwischen) til samme rod. «Kvist» og «kvisl» i vort udtryk betegner altsaa mellemtid mellem lys og mørke. Naar man ved siden af **luddoven** ogsaa kan høre: doven som lud, viser dette tydelig at udtrykket føles billedligt. Men lud er her samme ord som det i Jarlsberg brugelige lu = mat, slap (jfr. ældre dansk lodbænk = løibænk, tysk Lotterbank).

---

dial. blirrä fojr augu = blændes; middelhøitysk blerre = falsk og dobbelt syn (jfr. oldhøitysk plehanaugi = lippus, prehanaugi = glaucomate laborans?).

I en mængde tilfælder er *ved ordret overførelse fra tysk billeder gaat tabt.* Jeg har i «Vanskabn.» nævnt adskillige saadanne eksempler, som: gaa overstyr, gaa fløiten, o. a Her skal tilføies ganske enkelte. **Griller** i hodet betegner egentlig sirisser, — derfor sier tyskerne ogsaa «Grillen fangen»: løse indfald sammenlignes med insekter som summer omkring. Jfr. «sætte en fluer i hodet»; tysk: Mücken im Kopfe haben (forskjelligt fra Mucke = kaprice, lune);[1]) engelsk: your head is full of bees, you have a bee in your bonnet = du er fuld af nykker; svensk: sätta en myror i hufvudet = foraarsage bekymringer. **At prelle en** (d. e. snyde en, klemme for penge) er tysk prellen = bedrage, ogsaa og oprindelig: lege himmelspræt med en. Billedet stammer fra jægersproget, hvor «prellen» betegner at vippe ræven op i veiret paa et udspændt net eller klæde, indtil den er død. Sandsynligvis er udtrykkets figurlige betydning opkommet i studenterkredse, hvor de unge studenter («die Füchse») behandledes paa en maade som vel kunde fremkalde sammenligningen. Et **bagbæst** er plattysk bak-beest, egentlig: rygdyr = lastdyr, dernæst om en plump person (især et kvindfolk). I andre tilfælder er billedet ogsaa tabt i tysk, men kan ha været levende paa den tid ordet blev optat i dansk (jfr. «fiffig»). **Faa en røffel,** røfle en er tysk: einen Rüffel kriegen (faa en irettesættelse); ældre tysk riffeln = hegle; jfr. gjennemhegle = t. durchhecheln.

Blandt de helt døde billeder er der en række *om hvis oprindelse man kun kan opstille løse eller aldeles*

[1]) Omkr. 1220 omtales en mand med tilnavnet muscam - in - cerebro, i. e. demens. — Ordet **lune** stammer fra latinsk lunæ = maanefacer: af disse tænktes humoret afhængigt (jfr. maanesyg, engelsk: lunatic).

ingen rimelige formodninger. Af udtrykket **komme paa potten** (i Kristiania tilføies i folkemunde: til, hos Lindmark) findes ikke mindre end tre forklaringer: 1. Ved «potten» menes smeltediglen, og ordtaket betegner egentlig at underkastes en streng prøvelse. Hermed kan sammenlignes tysk: auf die Kapelle (= smeltedigle) setzen, bringen = prøve nøie. De engelske Latimer Sermons (1552) forstaar talemaaden «go to the pot» om guldsmedens proberdigle. 2. Palmer (Folk-Etymology) forklarer «to go to (the) pot» = gaa i vasken af pot = pit, om helveds dyb; hermed sammenstiller han det i svenske dialekter forekommende «far te putten», hvor putt = afgrund, helvede. 3. Størst lighed med det norske udtryk viser det franske «être sur le pot» = være uden arbeide el. plads, egentlig: leve paa andres bekostning (eg. gryde: sl. gammel dansk grydebroder = snyltegjest). Ogsaa ordet **avisand** (tysk: Zeitungsente) lar sig forklare paa tre maader: 1. Af den folkeetymologiske omdannelse af legende til Lügende (Luther), hvoraf videre Lügente, egentlig: løgnand. 2. Som oversættelse af det franske canard a. andrik, b. løgn. 3. Som forkortelse af «blaue Ente», hvormed tidligere betegnedes et fabeldyr. **Der ligger hunden begraven** (tysk: da liegt der Hund begraben), d. e. det er knuden, minder om det tyske: da liegt ein Musikant begraben, hvilket sies af en som snubler over en sten. Maaske er ordet «begravet» indkommet herfra. Men hvordan «hund» er blit symbol for en vanskelighed («et ben») er uforstaaeligt. Ogsaa sier franskmændene: c'est là que gît le lièvre, hvorfra vel tyskerne har faat sit: da liegt der Hase im Pfeffer, hvor «Pfeffer» forstaaes som pebret suppe, men kanske er indkommet fra udtrykket «in den Pfeffer geraten» = komme i knibe. **At skyde for glug,** d. e. tilsidesætte, forskyde, hænger sammen med

glugg-skjuten = narret, fortabt i svenske dialekter. Ross har foruden «skjote fyre glugg» = slaa vrag paa (en frier) ogsaa glugg-kasta = forkastet, vraget og glugga = vælge med forsigtighed. Det sidste hører sikkert til oldnorsk glǫggr = nøieregnende (hvortil ældre dansk glu og glugagtig, ældre svensk gluggutter, alle = skarpsynt). Men med glugga synes glugg-kasta, og med dette igjen skjote fyre glugg at være at forbinde. Maaske er da «skyde for glugg» en folke-etymologisk omdannelse af et gluggskyde (hvor glugg = nøieregnende er opfattet som glugg = glugge, aabning); herved har muligens ordet «forskyde» spillet ind. **Gjøre sine hoser grønne hos en,** d. e. indynde sig hos en, maa vel sees i forbindelse med den svenske og orkedølske betegnelse for skinsyg, nemlig svartsjuk, som sammen med det indherredske udtryk svarhososjuke, svensk svartsåkka, dra svarta strumpor (for skinsyge, være skinsyg) beviser en skik af samme art som skind- og kurvgivningen. Ligesom de sorte strømper har været bevis paa pigens unaade, saaledes de grønne paa hendes yndest (jfr. s. 5 noten). **Være i kridthuset hos en,** d. e. i yndest, synes omdannet af et ældre udtryk efter det danske kridehus = daase med kridt i den ene og penge i den anden ende. Af talemaaden **gjøre en buk,** d. e. bommert (tysk: einen Bock machen, schiessen), er flere tydninger blit opstillet, som imidlertid alle synes mig at strande derpaa at de ikke tar hensyn til det engelske bull (eg. okse) og det tyske Pudel (einen Pudel machen) i samme betydning. **At gaa i løbet,** d. e. gaa tabt, hed i ældre dansk ogsaa: blive, lade, sætte i løbet, plattysk: in dem lope bliven. Muligens oplyses talemaaden med følgende sætning: «ulffven, som lader liffvet i løbet oc fanger saa sin rette løn», d. e. mister livet under løbet (paa flugten). **At spytte (blæse) i**

børsen, d. e. betale mulkt (plattysk: in de busse blasen), hører vel neppe sammen med den i eddaen (i fortællingen om æsernes og vanernes forlig) omtalte skik at besegle et forlig ved at parterne blandede sit spyt i et kar. Derimod henviser den danske talemaade **gaa nedenom og hjem,** d. e. gaa til grunde, omkomme, sikkert til en gammel mytologisk forestilling. I Norge siges «det vil fara nord - og nedetter» om at fare en ufærd. Forklaringen gir det oldnorske: niðr ok norðr liggr helvegr (nedover og nordefter ligger veien til Hel). Det danske udtryk **kvæle abekatten** (d. e. ta sterkt til sig af berusende drikke) er at se i forbindelse med de tyske: sich einen Affen kaufen = drikke sig fuld, einen Affen haben = være drukken. Helt dunkle er vendingerne: «over en lav sko» (d. e. rigelig), dansk «være ved muffen» (= være godt beslaat med penge), dansk «ha svin paa skoven» (d. e. ikke være rigtig i hodet), o. fl.

Kapitel IV.

Om folkeetymologi.

Som folkeetymologi betegner man den proces hvorved to forskjellige ord eller to oprindelig strengt adskilte betydninger af samme ord forbindes med hinanden. Andre benævnelser for dette fænomen er: omtydning, omfortolkning, tilknytning, assimilation, omdannelse; er grundordet fremmed, kaldes omdannelsen ogsaa tilrettelægning eller fornorskelse. Den folkeetymologiske forklaring er enten tilstede alene i forestillingen (som naar «graahærdet synder» sættes i forbindelse med «forhærdet»), eller den indvirker tillige paa formen, nemlig enten kun paa den skrevne (t. eks. skinsyg for skind-), eller kun paa den talte (t. eks. pĭlraadden for pĭl-), eller paa begge dele (eiegod for e-god). Aarsagen til alle folkeetymologiske tydninger er sprogsansen, som modsætter sig at navnet fremtræder som en tom lyd, og kræver deri at finde en antydning af meningen, et vink for forstaaelsen. Hertil kommer for fremmedords vedkommende tillige vanskeligheder ved deres udtale, hvilke ryddes afveien ved at lægge dem tilrette for talens organer, hvorved indfødte ord danner forbilledet. Herunder virker sprogbevidstheden uden refleksion, instinktivt og naivt. Dens tolk-

ninger er derfor ofte overfladiske, fremkaldte af et falskt skin af overensstemmelse i betydning eller af en tilfældig lighed i lyd. Den naturlige følge af en proces hvorved lune og tilfældighed spiller en saa stor rolle, er en række af nydannelser som, beseet ved fuldt dagslys, ikke kan bestaa for kritiken, men maa betegnes som misdannelser. Hvorvidt der kan tillægges den videnskabelige analyse af saadanne ord nogen større praktisk betydning i sprogrensende retning, er et vanskeligt og omstridt spørsmaal. Ivrige reformatorer vil vel ikke gjøre sig nogen samvittighed ved t. eks. at rette «forfængelig» til «faafængelig». Ortografiske rettelser (t. eks. uvillig til uvildig i betydningen partisk) og udryddelse af meningsløse former som ikke for alle tider har faat borgerret i sproget (jfr. stengsild ved siden af stingsild), synes at maatte være tilladte. Er ved omdannelsen tillige en ændring indtraadt i opfatningen (som ved syndflod), faar det ha sit forblivende med det historisk givne resultat. Men selv om den teoretiske betragtning blir nødt til at la de naive tydninger gjælde ogsaa i praksis, vil dog studiet af sprogaandens paa en gang geniale og naive virken yde enhver forsker glæde saavelsom belærelse, naar han iagttager dens af ingen skolering hemmede fantasis forunderlige spil.

Om folkeetymologier i det norske sprog har jeg i «Vanskabn.» handlet udførlig, skjønt langtfra udtømmende. Der følger her et ganske pent efterslet, som tilvisse endnu lar sig mangfoldiggjøre. Jeg skjelner nu som før nøie mellem omdannelse af hjemlige og af fremmede ord, idet dennes aarsager, udbredelse og omfang er betydelig forskjellige i de to tilfælder.

Den sproghistoriske forudsætning for omfortolkning af nordiske ord er den at de paa en eller anden maade

er blit dunkle. Dette kan være gaat til paa forskjelligt sæt. Ofte er betydningen blit utydelig, opfatningen uklar derved at ordet kun er bevaret i en enkelt forbindelse. Naar vi sammenstiller **tredsindstyve** og **dennesinde,** er det taalelig let at abstrahere et substantiv sind = gang. Ved udtrykket **ta skade for hjemgjæld** peger klangen henimod ordet gjengjæld, hvilket ogsaa viser paa ret vei (ældre dansk: have hjemgjæld = lide forskyldt skade). Lidt mere eftertanke kræves for at udfinde, at «lyd» i vendingerne **æske, slaa til lyd** betyr taushed: de tilsyneladende helt modsatte betydninger af oldnorsk hljóð 1. lyd, 2. taushed forenes i grundbetydningen lytten; hertil kræves jo baade en taus lytter og en lyd (hvortil der lyttes). I andre tilfælder har lydlove afbrudt forbindelsen mellem et ord og dets slegtninge[1]). Naar vi taler om at **hylde** en anskuelse, tænker ingen mere paa sammenhæng med «huld», skjønt ordet egentlig bare betyr at gjøre huld eller vise sig huld (tro). Et udtryk som **uhildet** blik kunde først opstaa efterat den oprindelige mening af «hilde» var blit afbleget og udvisket: i ældre tid hed ordet helde, hvilket hører sammen med nynorsk helde = baand om fødderne paa dyr (til «holde»). **Gaa itu** (istykker) er, som alle ved, egentlig at gaa i to (dele). «Hyt» i talemaaden **svare hen i hyt og veir** er en nynorsk dialektform for hitt[2]), som betyr slumpetræf (nynorsk paa ein hitt = paa slump; jfr. hitte paa noget).

---

1) Herunder kan neppe regnes et ord som **gryde,** hvilket — skjønt afledet af det oldnorske og nynorske grjot = sten — alligevel fra gammel tid har kunnet anvendes hvor materialet var jern eller kobber. Ti her er det formen, og ikke stoffet, hvorpaa vegten ligger. Jfr. sølvhorn og «Vanskabn.» s. 19.

2) Jfr. «faa sine skjære hyp», hvor hyp = hip, tysk Hieb = hug, bank, prygl.

Oftere er det danske ord som ved sin afvigende form fornegter familieslegtskabet. **Den kullede greve** var ikke sort, men skaldet: norsk kollet (især om kjør). **Af lave** burde hos os hede «af lage», d. v. s. ude af sin rette stilling eller leie; samme ord i anden skikkelse er det danske laug. I udtrykket **langt af led** betyr «led» vei og er identisk med vort «lei», som vi har optat fra dialekterne (jfr. ledsager, staa i ledtog med en: oldnorsk leiðtogi = fører). Andre danske ord har slegtninge i Danmark, men ikke hos os. **Keitet** (klodset) hænger sammen med keithaandet og betyr altsaa egentlig kjævhændt (gammeldansk keita = venstre haand); jfr. tysk linkisch (klodset) af link (venstre). At **kagstryge** er at piske ved kagen, d. e. skampælen, en pæl hvorved forbrydere blev hudstrøgne. Ord optagne fra vore egne dialekter har ofte en lignende skjæbne. **Flenskallet**, d. v. s. skaldet fra tindingerne over issen, hører til nynorsk flein = bar plet. **Flaakjæftet** (aabenmundet) kommer af nynorsk flaa = aaben.

I visse tilfælder bestaar den folkeetymologiske tydning i *sammenblanding af to forskjellige betydninger af samme ord*. I talemaaden **la naade gaa for ret** har «for» oprindelig betydningen fremfor, ikke: istedenfor, ligesom i det tyske: Gnade für Recht ergehen lassen «für» efter en ældre sprogbrug staar for «vor». I ældre tid havde «(i)gjen» ogsaa betydningen imod. Denne er bevaret i ordet «gjenstridig» = som strider imod; «gjenvordighed» er sammensmeltet af tysk Widerwärtigkeit og et ægte nordisk ord (jfr. oldnorsk gagnvart = imod); »indsigelse» er sammensmeltet af ældre dansk (i)gensigelse (= modsigelse) og tysk Einsage, Einspruch. **Gjenlyd** betyr egentlig modlyd (ældre dansk gienliud og modliud), men er omtydet efter gjen = atter (man kan endog finde: atterlyd,

tysk Wiederhall). Her er betydningen uforandret, hvilket ikke er tilfældet i ordet **gjenmæle.** Oldnorsk gagnmæli betyr modsigelse, ældre dansk genmæle = at modsige. Denne betydning døde senere ud og erstattedes af den ved omfortolkning opstaaede «at gjensvare» (t. eks. i Bibelen). Paa grænsen mellem begge staar udtrykket «ta til gjenmæle» = forsvar mod en beskyldning.

Ofte har et sekundært *sammenfald i form af to forskjellige ord* bevirket falske tilknytninger[1]). I ældre dansk var opfatningen af udtrykkene **lægge til last** og **paa tro og love** fuldkommen klar og sprogrigtig, idet de (fra tysk optagne) ord last = skam, skade og love = troskab, ærlighed (t. eks. holde, bryde love) dengang var gjængse i sproget. De nuværende ord «last» og «lov», hvormed talemaaderne forbindes, er helt andre og gir heller ikke synderlig god mening. Ordet **ledestjerne,** som almindelig bruges i figurlig betydning, sættes af sprogfølelsen i forbindelse med verbet lede. Dette er et sekundært forhold. Paa oldnorsk heder ordet leiðarstjarna og betegner polarstjernen, af leið = vei, idet denne stjerne tjente sjømændene til veiledning, før kompasset blev opfundet. I tysk Leitstern foreligger samme omtydning, derimod ikke i engelsk loadstar (lodestar). **Vandhus** (= lokum) opfattes nu som sted hvor man lader sit vand. Paa oldnorsk heder det vandahús, hvilket egentlig betyr stavehus (af vondr = stav, jfr. dansk

[1]) Et interessant eksempel paa dette fænomen fra andre germanske sprog er en ed som i svensk form heder «för tusan» (eller: jag ger honom tusan = jeg gir ham fanden) og i tysk: ei der Tausend! Oprindelig foreligger her aldeles ikke talordet tusen, men en benævnelse for djævelen: tysk Daus (Taus), engelsk deuce. I svensk falder den bestemte form af dette «tus» sammen med udtalen af 1000.

liljevaand), idet saadanne indretninger byggedes af stave. Ved udtrykket **i godt hold** tænker vistnok de allerfleste nordmænd paa sammenhæng med verbet holde. Denne tilknytning er ved den danske form (huld) umulig. Til grund ligger oldnorsk hold = kjød. **Mundgodt** betegnede tidligere et slags øl, men bruges nu om lækre spiser. Den nye betydning er fremkommet ved omtydning af ordet, ligesom: godt for (i) munden (jfr. gotter = lækkerier). Oldnorsk og nynorsk mungát betegner et slags øl (oprindelse ukjendt). **At grunde paa, over noget** sættes af os i forbindelse med grund og udgrunde (tysk ergründen), men er et ganske andet ord: oldnorsk, nynorsk og svensk gruna = gjøre sig visse formodninger, spekulere (oldnorsk grunr = mistanke, formodning).

I følgende tilfælder har *indvirkning af et i lyd nærliggende ord* bevirket omdannelse. **Paa vidt gab** er en heldig forvandling af det ældre «paa vid gavl», som synes temmelig uklart. Sandsynligvis har «gavl» kunnet betyde aabning. Ældre danske forfattere skriver endnu «paa gavl», gammeldansk: paa gafle = vidt aaben, svensk: på vid gafvel, svenske dialekter: på gavel. Ordet **forfængelig** har faat sin form af det tyske verfänglich, som betyr noget helt andet (nemlig: listig, underfundig). Ordet skulde hede faafænglig og betyr unyttig, virkningsløs (jfr. norsk: det er faafængt = forgjæves). Ældre dansk: thu skalt ikke tilthagæ herrens thin Gudz naffn fafængelighæ. Ved udtrykket **god taar** som opmuntring til at drikke er forandringen saare liden, den bestaar bare i overflytningen af en bogstav: i ældre tid hed det «godt aar». Et særdeles interessant eksempel er det danske **snakke gammelt,** d. v. s. føre en gemytlig passiar. I ældre dansk hed det: di snacket saa mangt et gammelt ord, eller: gammels ord, hvilke begge kommer af biformen gammel til gammen (lystighed, spøg, skjæmt).

Ross har: eit gamaalt lag, dæ va gamaalt o vera dør (= morsomt), hvor ogsaa gaman er omgjort til adjektiv. Udtrykket drikke lidkjøb (d. e. kjøbskaal) heder i dagligtalen i Danmark **drikke ligkjøb,** en noksaa besynderlig forvanskning. Ordet heder paa tysk Leitkauf, Leikauf, Leihkauf (med tilknytning til leihen = laane) og kommer af oldnorsk líð, en slags sterk drik. Handler og overhovedet ethvert vigtigt anliggende afsluttedes i gamle dage med drik. «Kein Handel ohne Weinkauf», siger tyskerne endnu, og vi sier: «lad os drikke paa det», om en sag hvorom begge parter er enige. Hos os hører man ofte i den daglige tale **at gjøre sig utilvens med en;** dette er en «Verschlimmbesserung» af «udtilbens» (d. e. gjenstridig, opsætsig); jfr. sætte sig paa bagbenene (t. sich auf die Hinterbeine stellen) = stritte imod, og tysk: sich spreizen i samme betydning, egentlig: spærre benene vidt ud fra hinanden, — saaledes som mennesker og dyr gjør, naar man vil trække dem i en vis retning mod deres ønske. En ren misforstaaelse eller feilhørsel skal ha git anledning til opkomsten af talemaaden (slig gaar det) **i verden og paa Moss,** som skal komme af «i Verlen paa Moss»: Verlen er en sterkt udsat havn ved Moss. Ordet «ballast» er vistnok laant fra nedertysk; i ældre og nyere tid forekommer herfor oftere **baglast,** som sikkerlig er en omtydet form. Oprindelig hed ordet barlast (saa i gammeldansk og oldsvensk), hvilket vil sie den last et fartøi har, naar det er bart eller uden varelast. Den literære form **stengsild** er urigtig; paa Vestlandet sies rigtig stingsild, af sting = en pig. **Pilraadd**en opfattes nu som sammensat med trænavnet, skjønt egentlig samme ord foreligger som i «pil-ærter»; altsaa: saa raadden at man kan pille det fra hinanden. I dansk er ved videreførelse af første led i rent forsterkende betydning

dannet pilskaldet, o. a. Her er kun udtalen influeret af den nye tilknytning. Et t er kommet til i vendingen **min sandten** = ældre «min sanden», af oldnorsk sannindi = sandhed; her har indflydelse af «for sandt» gjort sig gjældende, skjønt ogsaa dette i ældre tid hed: for sanden.

Jeg har i det foregaaende betragtet omdannelsen af ord som en væsentlig instinktiv og refleksionsløs proces, foregaat saa at sie i det dunkle. Det lar sig dog ikke negte, at denne opfatning kun har en relativ berettigelse. I adskillige tilfælder er det ligefrem paatageligt, at en vis hensigt har været med i spillet. Jeg skal nævne et par slige mere *bevidste forandringer*. Jeg har i «Vanskabn.» s. 47 udviklet, hvorledes talemaaden «gjøre svenske af sig» er opstaat ved omdannelse af et ældre «at svense» (tysk: schwänzen = skulke).[1]) At der i denne nye tilknytning ligger en tilsigtet humor, en vis ondskabsfuldhed eller udtryk for mistro mod et nabofolk, lar sig neppe negte. Dette har mange sidestykker; saaledes sier tyskerne: sich französisch empfehlen, drücken, sich auf polnisch verabschieden i betydningen stikke af, engelskmændene: to take French leave = rømme uden at betale. En humoristisk farve har ogsaa det populære navn paa forlystelseskjælderen Bazarhallen i Kristiania: «Basserallen», hvilket ord jo betegner en lystig sammenkomst. Fremdeles «batterier» for bryster. Væsentlig et

---

[1]) Denne forklaring modbevises vel ikke af det spanske udtryk: hacerse en sueco, ti dette betyr efter ordbøgerne noget ganske andet, nemlig: lade som om man ikke forstaar noget (egentl. gjøre sig svensk). Omvendt sier tyskerne: das kommt mir spanisch vor, om noget overraskende, ubehageligt eller komisk. I et udklip af bladet «La Prensa» for 23. aug. 1894, som er mig tilsendt fra Buenos Aires, staar «hacerse el sueco» i betydningen: ikke indfinde sig til et møde, altsaa ganske svarende til vort udtryk. Jeg henstiller bedømmelsen heraf til romanisters afgjørelse.

literært fabrikat synes navnet **Aasgaardsreien** at være. Dette forklares almindelig som et ridt til gudernes bolig Aasgaard, og vi husker alle hvorledes Welhaven gjør Tor til reiens fører. Imidlertid forekommer tordengudens navn ikke i det egentlige Oskorei-sagn, saaledes som det lever i det sydlige Norge, rigest i Setesdalen. Efter al rimelighed betyr «Oskorei» rædselsridtet, d. v. s. «dødningeridtet», og hænger sammen med oldnorsk ǫskurligr = skrækkelig. Efter den folkelige tradition anføres flokken af Guro Rysserova (d. v. s. Gudrun med hestehalen), som er den samme person som Gudrun Gjukedatter i vore oldsagn. Af en gammel islandsk saga kjender vi den egentlige mening med hendes hestehale: bundet til den slæber hun den døde til dødsriget langt i nord. Da det nu i den ældste tid er selve dødsgudinden Hel som paa sin hest kommer og henter den døde, saa kan der ingen tvil herske om at navnet Guro eller Gudrun er senere indkommet fra sagnene om Volsunger og Nivlunger, fra den tid af nemlig da denne Gudrun i folketroen gik over til at bli en troldkvinde, en rigtig heksedronning. Sammen med denne Gudrun, som altsaa er traadt istedenfor den gamle dødsgudinde, er ogsaa Sigurd Faavnesbane (i Telemarken kaldet Sigurd svein), kommet ind i færden. Forundringsudraabet **o gid!**, som især er hyppigt i unge damers mund, er omdannet af «o Gud» efter det ønskende «gid». Paa lignende maade sier tyskerne O Gitt, Egitt for O Gott, englænderne Egad. Disse tilsigtede forvanskninger har en dybere baggrund, de hviler paa den tro, at man krænker de overnaturlige magter og nedkalder deres straf over sig ved at nævne deres virkelige navne. Naar franskmanden sier «parbleu» (for: par dieu), «diantre» (for: diable), tyskeren «Potz Wunder» (for: Gottes Wunder), og vi «dægeren»

eller «dølen» (for: djævelen), saa udspringer alle disse forvanskninger af en fælles sky for at nævne disse væseners virkelige navne. Jfr. «piske-dø» (d. e. Vorherres bedske død), «o du min» (nemlig: Gud; sml. Gøthes Faust: Mein! sollte wol der Wein noch fliessen?, i London: my, oh my), «minsæl» (for: min sjæl; tysk: meiner Seel, d. e. bei meiner Seele). Paa en mere bevidst refleksion hviler vel ogsaa den i dansk **falaske** (d. e. brandstøv) foreliggende, historisk falske restitution: i nynorsk heder ordet «falske» (eller blot: fal), i oldnorsk fǫlski (af fǫlr = gulbleg).

Af de *omfortolkede fremmedord* tilhører kun den mindre del det *literære* sprog. Ved **gallimathias** tænker vel de fleste uvilkaarlig paa «gal»; men ordet hører vistnok sammen med fransk galimafrée, engelsk gallimawfrey = labskaus, forvirret fortælling. Om ordet **meldug**'s historie inden de germanske sprog har jeg handlet i «Vansk.» s. 31; dets ældste former synes at henvise til et gammelt ord for honning som første bestanddel. Men heller ikke dette forhold er kanske det ældste; ti man har formodet, at ophavet er at søge i græsk miltos, som betyr det samme. **Agermaane'n** har aldeles ingen lighed med maanen, dens navn er bare en uheldig omtydning af latinsk agrimonia, hvoraf franskmændene har gjort aigremoine, egentlig: den sure munk, tyskerne Ackermennig (Mennig ≐ mønje, en rød farve). Det franske corps de garde (gardekorps) blev i gammeldansk til kortegarde eller kortegaarde (vagthus). Heraf **Kortegaarden** i Bergen. **Flause** har faat sin betydning ved tilknytning til «flau»: det tyske grundord «Flausen (machen)» betyr (at søge) udflugter. **Lun** i forbindelser som «et lunt smil» har aabenbart faat et stænk fra substantivet lune (se side 42); oprindelig brugtes det om roligt veir (svensk lugn). **Spilfægteri** opfattes

som en kamp der bare er tomt spil; det beror paa tysk Spiegelfechterei, eg. fægteøvelse foran speilet (i modsætning til alvorlig kamp). **Henstille** (til en at gjøre noget) hed i ældre tid hjemstille, svensk hemställa; til grund ligger tysk (an)heimstellen (es in sein Heim stellen = in seine Gewalt). **Livsalig** kommer af tysk liebselig (= holdselig), tilknytningen til ordet «liv» synes temmelig meningsløs. Derimod er udtrykket **kort og fyndig** en meget heldig fornorskelse af det tyske «kurz und bündig» (breviter et abscise); den tilfældige klanglighed har vel henledet tanken paa vedkommende ord, som rigtignok har git meningen en lidt forskjellig farve (forestillingen «med kraft» ligger ikke i det tyske udtryk.)

I en række ord *gaar omtydningen tilbage til det tyske sprog*. Jeg nævner først nogle falske former af fremmedord. **Arrestant** skulde hede arrestand eller arrestat, men har baade i tysk og norsk faat fast fod. Ofte ser man ogsaa skrevet «konfirmant» for konfirmand, ligesom hyppig i tysk; denne ganske falske form bør dog vistnok bekjæmpes. **Repressalier** (tysk: Repressalien) stammer ikke fra latinsk repressalia (til reprimere), men fra fransk représailles (til reprehendere), og skulde følgelig ha bare et s. Baade i Tyskland og hos os har det franske Caramboline som benævnelse paa en bal i billardspil git **Karoline.** **Fisk** som betegnelse for spillemerke gjenfindes i tysk Fisch og engelsk fish, hvilke imidlertid begge beror paa fransk fiche. Som en følge af tilrettelæggelsen fik disse merker ofte form af en fisk. For **borgermester** bruger Holberg «bormester», d. e. borgmester (jfr. borstue for borgstue), hvilket er det ældre: tysk Bürgermeister er opstaaet af Burgemeister, d. e. borg- eller bymester. **Buskads** er en tilrettelæggelse af fransk bocage, men er vistnok kommet til os

gjennem tysk (Buschkasch). **Bokøl** er tysk Bockbier, som for forestillingen synes sammensat med Bock, en buk: i ølkjeldere ser man derfor ofte billeder fremstillende et ølfad med en gjedebuk paa hver side. Kilden er imidlertid den for sit fortræffelige øl tidligere berømte hannoveranske by Eimbeck, hvoraf ved opløsning fremgik «ein Bock» (jfr. fransk un bock = et glas øl). **Fiksere** i betydningen «holde for nar, gjøre nar af» beror paa sammenblanding af to ord: i dagligtalen gaar tysk fixiren (= ta skarpt i øiesyn, mønstre, latinsk fixare) og vexiren (plage, ærgre, latinsk vexare) hyppig over i hinanden.

Afslutningen af dette efterslet danner slige *folkelige omdannelser af fremmedord* som ikke er trængt ind i skriftsproget. En saadan er «lillekonval» istedenfor liljekonval (latin: lilium convallium). Dette ord er interessant derved at den nye opfatning har git anledning til en sproglig nydannelse, idet en anden lignende vækst med større klokker har faat navnet «storekonval». Et sidestykke hertil berettes fra Sverige, hvor et gammelt stedsnavn Koggsund (kogg er et slags fartøi) i tidens løb er blit til Kosund, hvilket har bevirket at et nærliggende sund fik navnet Oxesund. En over hele Norden udbredt populær omtydning af bassin er «badseng». Flere steder i Norge og Danmark er det franske char-à-banc blit til «skjærebænk». Baade i tysk, dansk og norsk forekommer «pantomine» for pantomime, efter mine = gebærde. «Kornjak» for cognak findes i Tyskland og Norge. Da der ingen grund er til at anta nogen historisk sammenhæng mellem disse ligelydende tilrettelægninger, viser udbredelsen paa det tydeligste, hvor nærliggende og spontane omtydningerne er. Formen «pengsion» for pension skyldes naturligvis ordet penge. «Retterere» (d. e. retirere) bruges oftere om at rette paa sig («han

begynde rat retterere» = bli bedre). «Taksere» tror mange kommer af tak, og bruger det derfor i betydningen: ta tiltakke med («han vilde ikke taksere det»).[1]) Her har den nye etymologi ikke indvirket paa formen, ligesaalidt som naar «indbildsk» paa Vestlandet ofte har betydningen: begavet med sterk indbildningskraft.[2]) «Galhop», for gallop er ikke saa sjeldent.[3]) «Bensykel», for bicykle, tilhører Bergen (jfr. veltepeter). De to følgende tilfælder er formodentlig rent individuelle etymologiseringer. En pige skrev til seminarbestyreren paa Hamar angaaende betingelserne for at komme ind paa «kurshuset» (d. e. kursuset). Paa Bygdø sjøbad saaes engang følgende annonce: «Laagkum findes iland»; laagkum er, som man vil forstaa, en fornorskelse af lokum, og det ikke nogen dum heller. «Oljeverk» for orgelværk skal høres fleresteds. «Strikketage» er en fuldkommen rigtig restitution af fransk tricotage, som virkelig kommer af ordet strikke. Sjeldnere omtydninger er «hængekørjer» for hængekøier, «solstikke» for solsikke (en blomst).

---

[1]) De tre sidste folkeetymologier har hr. cand. mag. Mikael Sundt gjort mig opmerksom paa.

[2]) Den oprindelige betydning af «indbilde» er at indpræge; jfr. gammeldansk: «denne naturlige kierlighed haffuer Gud indbildet i forældrenis hierter». Indbilde sig noget kan saaledes gjengives ved: danne sig et billede af noget; jfr. lat. imaginor (indbilder mig) af imago (et billede), engelsk imagine og image.

[3]) Ross har «galhoppa» og «galheia» som betegnelser for et viltert pigebarn; foreligger her omtydninger af galop og galei (være paa galeien)?

Anhang.

Tillæg og rettelser til „Vanskabninger“.

S. 6: *Assimilation.* Formen **gubbe** synes ikke at kunne være fremgaat af «gudfar» ved simpel assimilation, ti man skulde da ha ventet «guffe»: jfr. dagligtalens «goffer» = god for (istand til), mod «gubbevars» = Gud bevare os. Gubbe er snarest at opfatte som en saakaldt «kjæleform» af gudfar. — En ufuldstændig assimilation foreligger fremdeles i **lemfældig,** ældre dansk: limfæld(ig) = nynorsk linnferdig, af lin(n) = bøielig, myg, mild: m staar nærmere ved f end n gjør.

S. 18: Til talemaaden «gaa med horn» hører tysk: jemand Hörner aufsetzen = gjøre en til hanrei. Jfr. fransk: il en tient des cornes, cornu, bélier, cerf = hanrei.

S. 20: Tilføielsen af den participiale endelse til forsterkende ord, som: stokkende eller bælgende mørkt, ravende gal, blottende ung, bommende eller murende stille, kridende hvid, spildrende naken, splitrende ny, nynorsk moende aleine = moaleine, (svensk moders allena, dansknorsk muttersalene, tysk mutterseelenallein, egentl. uden en mors sjæl), vulgært dørgende (t. eks. fuld: tysk

durch und durch) beror naturligvis paa analogi fra udtryk som flunkende ny (tysk flunkernd = straalende), flyende el. fygende, kogende el. rygende (jfr. engelsk in a fume = utaalmodig), lynende, tordnende, vulgært tørkende (egentl. som en Tyrk) sindt. Til udbredelsen har kanske bidrat den friere brug af nutidsparticip ved substantiver, som: en svimlende høide, siddende levevis, paa flyvende flækken (sammenblanding af «paa flækken» og «i flyvende fart»), o. a.

S. 20 ff.: Til de her anførte *uforstaaede ord* kan endnu føies et par. **Sladderhank** (svensk: sladderhane) hænger vistnok sammen med nynorsk hank = tilbøielig til at hænge paa en el. ha noget at udsætte. Kirsten **giftekniv** indeholder ordet «kniv» i obscøn betydning (jfr. Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog, art. kniv; Fritzner, Oldnorsk Ordbog, art. knífr); jfr. hundsvott. I udtrykket **paa maafaa** staar «maa» i betydningen kan (jfr. maaske = kanske), altsaa om en mulighed, = paa lykke og fromme. Vendingerne **ikke et gran(d), ikke en dust, ikke en duft** gaar tilbage paa oldnorsk og nynorsk grand = smule, oldnorsk dust eller dupt = støv (engelsk dust). **Ikke en døit, en hvid, en styver** indeholder gamle myntbenævnelser: hollandsk duit (engelsk doit) er navnet paa en nederlandsk mynt (= 2 Pfennig); tysk Weisspfennig, engelsk whit, egentl. en hvid mynt; tysk Stüber, engelsk stiver, en hollandsk skillemynt. Jfr. bidrage sin skjærv: tysk Scherflein, en liden mynt.

S. 23: Under «skjærtorsdag» (hvis gamle folkelige navn i England er Sheer-Thursdag) har jeg urigtig henlagt askeonsdag til den stille uge; i virkeligheden er det den første dag i den 40-dages faste som gaar forud for paasken. — Ordet «mot» = møde findes ogsaa i stedsnavnet Aamot, egentl. sted hvor to elve mødes.

S. 24: *Tilføielser af et ensbetydende ord* til et hvis betydning synes uklar, foreligger ogsaa i udtrykkene «durk igjennem» og «lugt i veiret»: durk er tysk durch = igjennem, lugt er plattysk lucht (høitysk Luft) = i luften; man kan ogsaa høre «lugt igjennem», eller «han gik lige lugt i vandet», hvilke viser at ordet ikke forstaaes.

S. 40: Ross har foruden «fraa Arals ti» (oldnorsk: ár alda) ogsaa «fraa Ariels ti» og «fraa Arons ti», begge meget interessante tydninger, i lighed med det svenske «kung Orres tid». Det tyske «zu Olims Zeiten» indeholder det latinske olim = fordum.

S. 41: Naar i Italien Epiphania-festen har fremkaldt et barneskræmsel Befana, beror dette paa tilknytning til beffare = spotte. — En lignende folkeetymologi findes i Tyskland ved navnet Valentin: her kaldes faldsyge (die fallende Krankheit) ogsaa for Valentinskrankheit, og den hellige Valentin anraabes som hjelper imod sygdommen. — St. Swithun kaldtes i Norge for Sviptun eller Syftun; paa hans dag, den anden juli (Syftesok = oldnorsk Syftunsvaka, d. e. Swithuns vigilie), «syftede» (rensede) man agrene ved at stikke grene af or og ener ned i jorden, idet man sa: «Nu syfter jeg sorp (al slags urenhed) af ageren og sætter or og brisk; den skal vokse frisk».

S. 43: Bemerkningen om «fredag» udgaar som urigtig.

S. 45: **Gavstrik** er en sammenblanding af «gavtyv» og tysk Galgenstrick, en slyngel som fortjener galgen.

S, 49: **Lods,** tysk Lotse, plattysk og hollandsk lootsman, ældre engelsk lodesman, af angelsaksisk lād = oldnorsk leið, vei; egentlig altsaa: veiviser. — **Slaabrok** beror paa tysk Schlafrock (eg. sovekjortel), som

imidlertid synes omtydet af Schlaufrock (d. e. vid kjortel til at smutte ind i); jfr. Schlaraffe af Schlauraffe (ældre tysk slûr = doven, Affe = abe). — **Radbrække** burde hede hjulbrække (jfr. klæde steile og hjul): tysk radebrechen, af Rad = hjul. — **Bardus** er tysk perdauz, bardauz, baradauz (t. eks. fallen; egentlig et lydefterlignende udraabsord).

S. 51: I udtrykket «være i sit es» er vistnok to fremmede vendinger sammensmeltet, nemlig den franske être à son aise og den latinske infinitiv esse = være, som i middelalderen forekommer i betydningen væsen; jfr. tysk: in gutem esse und Stande, ældre dansk: blive i (sin) esse = bli i kraft, gjælde, i god esse = i god stand, i mit rette esse, svensk: i sitt esse.

S. 52: Forklaringen af talemaaden «gjøre en rangen stridig» er, som tysk: einem den Rang streitig machen viser, urigtig. Udtrykket er ganske ligefrem at forstaa.

S. 53: «Dividere» bruges af folket ogsaa for diskutere eller passiare (sammenblanding af fremmedord).

S. 55: «Svarteporten» i Fredriksstad hed tidligere Sorteporten, hvilket igjen er en omtydning af Porte à Sortie, d. e. udfaldsport.

Register.

Aasgaardsreien 54
abekat: kvæie abekatten 45
adlyde 2
afspise en med løfter 23
agermaane 55
arild: fra arilds tid 61
arrestant 56
avisand 43
bagbæst 42
baglast 52.
bardus 62.
bas: spille bas 21
besidde 2, 15
beslaat: godt b. 20
bestikke 18
binde an med en 18
blaa: det skal du bli blaa for 27
blaar: kaste en blaar i øinene 40
blaastrømpe 14
blod: faa blod paa tand 20
  det sætter ondt blod 10
bokøl 57
bom: sætte bom for 24
borgermester 56
brast: staa last og brast 38
bryste sig 20
bræt: komme paa det sorte bræt 13
buk (bommert) 44
buskads 56
bøsse: spytte, blæse i bøssen 44
dag: bringe for en dag 36
dans: gaa bag af dansen 24
dragesæd: udsaa d. 4
duft: ikke en d. 60
dust: ikke en d. 60
dække: spille under d. med en 36
dæmper: sætte en d. paa 22.
døit: ikke en d. 60
es: være i sit es 62
falaske 55
falde gjennem 12
fanden: jeg mener f. rider dig 8
fedtefad: komme i fedtefadet 34
fiffig 19
fiksere 57
finger: kunne paa sine fingre 35
  pege fingre ad 35
  se gjennem fingre med 35
fisk (spillemerke) 56
flaakjæftet 49
flause 55
flenskallet 49
floskel 28
flæk: paa flyvende flækken 60
  paa staaende flækken 31
fod: sætte paa fri fod 17
for: la naade gaa for ret 49
forblommet 27

forfængelig 51
forgyldingen er gaat af ham 22
formynder 16
forstaa 2
fraværelse: glimre ved sin f. 6
fugl: jeg har hørt en f. synge derom 5
  hverken fugl eller fisk 38
fyndig: kort og f. 56
gaas: ha en g. at plukke med en 25
gab: paa vidt gab 51
galei: hvad (fanden) vilde du paa den g. 6
  komme paa galeien 6
gallimathias 55
gammelt: snakke g. 51
gavstrik 61
gid: o gid 54
gift: det kan du ta g. paa 16
giftekniv 60
gjenlyd 49
gjenmæle 50
gjenvordighed 49
glug: skyde for glug 43.
graa: afsked paa graat papir 14
grand: ikke et grand 60
greve: komme i grevens tid 4
griller 42
grunde paa noget 51
græs: bide i græsset 17
gryde 48
grøn: grøn om hagen 19
  gjøre sine hoser grønne hos en 44
  komme paa en grøn gren 5
  lægge sig paa sit grønne øre 5
  sætte sig ved ens grønne side 5
grønskolling 19
gubbe 59
haand: haanden paa hjertet 16
haand: leve med haand og mund 16
  det ligger i din haand 16
  gjøre noget paa egen haand 16
  holde sin haand over en 16
  slaa haanden af en 16
  haandgangen 16
  to sine hænder i uskyldighed 6
haartrukket 28
hals: over hals og hoved 31
  være om en hals 35
  paa sin hals 35
  ha en paa halsen 35
hamle op med 25
hanske: tilkaste en hansken 17
haser: smøre haser 39
hat: karl for sin hat 34
helvede: gjøre en h. hedt 22
hensigt 18
henstille 56
hilde 48
himmel: være i syvende h. 22
hjemgjæld: ta skade for h. 48
hode: kort for hodet 20
hold: i godt hold 51
horn: ha et horn i siden paa en 20
  gaa med horn 59
  løbe hornene af sig 14
hose: gjøre sine hoser grønne hos en 44
hove: det hover mig ikke 26
hul: en hul broder 26
hund: der ligger hunden begraven 43
  gaa i hundene 24
hundred: da var hundred og et ude 19
hvid: ikke en h. 60
hylde 48
hyp: faa sine skjære hyp 48
hyt: svare hen i hyt og veir 48

hænge paa en 14
høne: ha en høne at plukke med en 23
indbilde sig 58
itu: gaa itu 48
julemerke: hvis ikke alle julemerker slaar feil 13
kaal: gjøre kaal paa 23
kagstryge 49
kalde tillive 9
kam: skjære alle over én kam 21
kant: være paa en kant 34
kappe: bære kappen paa begge skuldre 26
det kommer paa din kappe 26
kaput 25
Karoline 56
kat: han er ikke for katten 23
kjøbe katten i sækken 7
keitet 49
klappet og klart 13
klud: bære næsen i en klud 39
knæsætte en sag 14
korn: ta paa kornet 18
Kortegaarden 55
kothurne: gaa paa kothurnen 22
krethi og plethi 6
kridt: ta paa kridt 20
kridthus: være i kridthuset hos en 43
kro sig 20
krokodilletaarer 11
kullet: den kullede greve 49
kulsviertro 7
kurv: faa, gi kurven 11
laas: gaa i laas 24
langfingret 35
last: lægge til last 50
staa last og brast 38
lav: af lave 49
led: langt af led 49
ledestjerne 50
ledetraad 14
lemfældig 59
lever: tale fra leveren 27
ligkjøb: drikke l. 52
lillekonval 57
limpinde: gaa paa limpinden 33
limstang: løbe med limstangen 33
livsalig 56
livslys: slukke ens l. 8
livstraad: afskjære ens l. 8
lod: falde i ens lod 25
lods 61
love: paa tro og love 50
luddoven 41
lun 55
lune 42
lyd: æske lyd 48
læbe: mine læber er forseglede 6
lægge an paa 18
læst: slaa alle over én læst 21
skomager, bliv ved din læst 3
løb: gaa i løbet 44
maafaa: paa m. 60
maanesyg 42
mad for Mons 24
mansjet: stødt paa mansjetten 27
mat 25
meldug 55
min: o du min 55
minsæl 55
miskmask 39
morgenkvist: paa morgenkvisten 41
mund: ta bladet fra munden 34
slaa sig selv paa munden 16
sætte laas for ens mund 6
love med haand og mund 16
mundgodt 51

muttersalene 59
myndig, myndling 16
nedenom: gaa n. og hjem 45
nyse paa noget 11
næb: bleg om næbbet 39
hænge med næbbet 39
næse: faa en næse 39
spille en paa næsen 40
ta en ved næsen 32
næsevis 19
næve: passe som en knyttet n. paa et blaat øie 34
ophævelse: gjøre ophævelser 18
ophøre 2
opsætte 2
optræd: ha noget o. 27
overveie 20
paata sig 2
papegøie: han har rigtig skudt papegøien 19
pebersvend 21
pibe: stikke p. i sæk 5
danse efter ens p. 5
pik: med pik og pak 38
pilraadden 52
pinde: staa paa pinde for en 24
skyde en hvid pind efter noget 15
sætte en pind for 24
falde, ryge af pinden 24
pisk: være paa en pisk 33
pot og pande 38
potte: komme paa potten 43
prelle (snyde) 42
radbrække 61
rakke ned paa en 29
rang: gjøre en rangen stridig 62
rem: skjære brede remme af anden mands ryg 17
repressalier 56
rive af sig en vittighed 36
rive ned paa en 24
rosenkrans 27
rub og stub 38
ræv: ha en ræv bag øret 11
røffel, røfle 42
saapekoger 21
sand: strø en sand i øinene 40
sandten: min s. 53
seks: saa det sa seks 25
sidsten: gi, lege s. 32
silke: ikke spinde s. paa noget 27
sind (gang) 48
skikkelse: ridder af den bedrøvelige sk. 7
skinsyg 12
skjold: føre i sit skjold 18
skjæg: le i skjægget 33
mumle i skjægget 33
skjælm: ha en s. bag øret 11
skjænke (give) 23
skjære ansigter 36
skjærv 60
skjøde 15
skud: være, komme i skuddet 27
slaabrok 61
sladderhank 60
slange: nære en s. ved sin barm 3
spilfægteri 55
sparto: slaa, sige sp. til 25
stang: holde en stangen 31
stav: bryde staven over en 14
stengsild 52
stik: holde stik 18
lade i stikken 18
stikke en ud 18
stjerne: ha en høi stjerne hos en 10
hans st. er i dalen 10
stol: sætte en stolen for døren 16

straa: høit paa straa 24
streg: gaa over stregen 17
stry: narre en op i stry 41
stykke: et sterkt, stivt st. 23
styver 60
støvle: være paa støvlerne 34
Svarteporten 62
svenske: gjøre sv. af sig 53
svineheld 19
syftesok 61
syvmilsstøvler 4
syvsover 4
sæk: kjøbe katten i sækken 7
søndagsbarn 10
ta det op med en 18
taar: god t. 51
tand: slaa den tand ud 27
  føle en paa tænderne 21
tapet: bringe paa tapetet 17
tekst: læse en teksten 22
tilfalde 25
tommeskrue: sætte tomme(l)skruer paa en 17
traad: miste traaden 14
  den røde traad 14
træk: gaa paa træk 20
træktøs 20
trøiedus: paa en t. 25
tusmørke 41
tyndtøl: bagefter kommer t. 23
tøffel: staa under tøflen 12
udmaie 13
udslag: gjøre udslaget 20
ugler, ulve i mosen 30
uglesét, ulvesét 31
ulykkesstjerne 10
understaa sig til 2
utilvens: gjøre sig u. med en 52
vand: ikke bære vand mod en 36
  ta sig vand over hodet 26
  af reneste vand 21
vandhus 50
vask: gaa i vasken 36
veir: komme under veir med 19
veirmølle: fægte med veirmøller 7
vendekaabe 26
verden: i v. og paa Moss 52
vigtighed 20
vind: være i vinden 26
visvas 39
vove 20
vælte sig ind paa en 39
x: gjøre en et x for et u 21
ærme: binde en noget paa ærmet 13
  ryste noget ud af ærmet 21
ævre: opgi ævret 25
øie: ha et ondt øie til en 10
  passe som en knyttet næve til et blaat øie 34
øl: lære en hvor David kjøbte øllet 32
øre: ha en ræv, skjælm bag øret 11.

Paa **J. W. Cappelens forla**[illegible]

Dr. Hjalmar F[illegible]

„Vanskabninger i det norske sprog"

Pris 90 øre, indb. kr. 1,15.

»**Morgenbladet**« 31/5 94: Man vil more sig over dens mange fornøielige Oplysninger og Kuriosa og samtidig have megen Belærelse og Nytte af dens videnskabelige Data. Bogen er et Stykke populær Videnskabelighed i Ordets bedste Betydning.

»**Aftenposten**« 27/6 94: Det er næsten utroligt, hvilket rigt Materiale Forfatteren har forstaaet at samle og sammentrænge paa et forholdsvis lidet Rum, og hvor mange overraskende Udtydninger og slaaende Sammenligninger han har leveret fra det omfattende videnskabelige Forraad, han raader over.

»**Landsbladet**« 25/7 94: Det er de mest overraskende og fornøielige Opdagelser, man vil gjøre paa næsten hver Side i denne overordentlig interessante lille Bog, som enhver vil have stor Morro og meget Udbytte af at eie, og som vi specielt vil anbefale til alle Læreres Opmærksomhed og flittige Studium.

»**Norske Intelligentssedler**« 15/6 94. Bogen er meget underholdende; men ikke det alene, den er alligevel først og fremst til at faa Forstand af; Forfatteren, der er en fremragende Sprogmand og ivrig for at holde Sproget i Agt og Ære, har ogsaa mangt et Alvorsord at sige om vort Sprog.

»**Norsk Skoletidende**» 9/6 94: Specielt for Lærere i Modersmaal og Sprog vil det være af Interesse at studere Bogen i Sammenhæng, hvorved Sproghistoriens Grundprinciper kommer til sin Ret. — Den dannede Almenhed vil maaske tildels foretrække at benytte Bogen til at slaa op i, naar de ønsker Oplysning om et eller andet dunkelt Ord eller en uklar Vending.

»**Nationaltidende**« 20/6 94 (Kjøbenhavn): Der gives Forklaringer dels af enkelte Ord, dels af en Del Egennavne og dels af Talemaader og Ordsprog, og Forfatteren, som fortæller godt og med et eiendommeligt, tørt Lune, skildrer først paa en meget populær Maade Lydlovenes Virkninger ved Assimilation og Dessimilation, gaar dernæst over til de norske Ord, der er blevne misforstaaede, fra dem til Omfortolkningen af Fremmedord og har talrige Exempler i hver Gruppe at anføre. Vi anbefale den lille og prisbillige Bog paa det Bedste til vore Læsere.